

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнко

Кафедра політології та філософії

**М. П. ПЛАХТІЙ
Т. В. СУЛЯТИЦЬКА**

**Методичні рекомендації
для підготовки до семінарських занять з
філософії**

Кам'янець-Подільський – 2023

УДК 141.2 (075.8)

Рекомендовано до друку радою історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (протокол № 5 від 31 травня 2023 року).

Рецензенти:

Попович М.Д. – доктор філософських наук, професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Подільського державного університету.

Дубінський В.А. – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії, перший проректор Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Методичні рекомендації для підготовки до семінарських занять з філософії / М.П.Плахтій, Т.В.Сулятицька. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2023. 59 с.

У посібнику на рівні сучасного філософського мислення інтерпретовано кожен із тем програми з філософії. Кожна тема включає в себе план заняття, методичні рекомендації до його виконання, тематику філософських есе. Особлива увага приділяється самостійній роботі, тому до кожного питання плану пропонується перелік літератури. Питання для обговорення мають проблемно-пошуковий характер та спрямовані на поглиблене вивчення основних теоретичних положень філософії.

Для студентів закладів освіти III-IV рівнів акредитації, аспірантів, викладачів, а також всіх, хто цікавиться філософією.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ЗДОБУВАЧІВ

Проблема підготовки майбутніх фахівців в умовах швидкого зростання інформації є одним із найважливіших завдань вищої школи, а професійна самореалізація індивіда залежить не лише від його компетентності та уміння адаптуватися, але й від навичок здійснювати самостійну пізнавальну діяльність. Слід зазначити, що самостійна робота є запланованою пізнавальною діяльністю, направленою на виконання творчих навчальних завдань різних видів, що виконуються самостійно з метою надбання знань, умінь та навичок. Здатність до самонавчання є однією із важливих передумов вивчення філософії та чинником, що сприяє формуванню навичок самостійної діяльності.

Самостійна робота здобувачів вищої освіти над матеріалом окремих тем передбачає:

- самостійне вивчення частини курсу шляхом конспектування лекцій, підручників, науково-методичної літератури;
- написання статей, доповідей;
- написання філософських есе;
- підготовка виступів на семінарських заняттях;
- конспектування фрагментів першоджерел та підготовка відповідей на запропоновані запитання.

Як готуватись до семінарських занять?

У засвоєнні навчального матеріалу важливе місце займають семінари – один з основних видів групових навчально-теоретичних та практичних занять здобувачів вищої освіти, що передбачає доповіді, із подальшим обговоренням у групі за заздалегідь запропонованим планом. Саме на семінарах систематизують, розширюють й поглиблюють знання з основних питань курсу, формують вміння самостійно мислити, аналізувати матеріал, виступати публічно, вести дискусію, переконувати, відстоювати особисту точку зору.

Ефективність семінару для кожного його учасника, й для групи в цілому, залежить від ретельності самостійної роботи слухачів курсу. Найпродуктивнішою вона є за такої послідовності: ознайомлення з темою та питаннями плану семінарського заняття; опрацювання навчального матеріалу теми за конспектом лекції, джерелами та літературою, рекомендованою для підготовки до семінарського заняття.

Самостійна робота з літературою при підготовці до семінарського заняття передбачає ведення записів, що розкривають зміст питань плану заняття. За формою вони можуть бути різними: розгорнутий план, виписки, тези, конспект тощо.

Розгорнутий план. Розгорнутим називається план, в якому перелічено не лише найважливіші питання теми, а й ті, що розвивають його основні ідеї. Щоб отримати розгорнутий план, кожен пункт простого плану розподіляють на підпункти відповідно до змісту мікротеми.

Виписки. До виписок, як засобу фрагментарного запису роботи, що вивчають, звертаються тоді, коли немає потреби конспектувати весь текст. Виписки, як правило, містять цікаві та корисні для читання факти, цифри, вислови, хронологічні відомості. Їх роблять, коли читання спрямоване на пошук у літературі чогось нового з питань, які цікавлять дослідника. Особливостями цієї форми запису є точність, компактність, зручність використання у подальшій роботі. Читаючи текст, доцільно відзначити олівцем відповідні його фрагменти, що згодом будуть виписані. Бажано навчитись виділяти у тексті найважливіше та найістотніше. Для цього, вивчаючи матеріал, потрібно час від часу ставити запитання: «Про що тут хоче сказати автор?».

Досить зручно робити виписки на картках, що мають стандартний розмір, а тому, зручні для зберігання та використання. Їх легко класифікувати за окремими частинами своєї роботи, поповнювати, поєднувати на одній картці матеріал з одного питання, відібраний з різних джерел. Картки, як правило, містять інформацію лише з одного питання, а тому в них легко орієнтуватися.

Обов'язковою для запису на картці є інформація про:

- загальну проблему, якої стосується виписка та її зміст;
- конкретне вузьке питання, якому відповідає запис;
- повне бібліографічне посилання на джерело, з якого її зроблено та сторінку.

На картці варто робити й свої зауваження щодо змісту виписки; дату запису; номер теми, до якої вона належить.

Тези – це стислий виклад основних положень тексту в формі твердження або заперечення. Тези є проміжним жанром між планом і конспектом. Їх складають після попереднього ознайомлення з текстом, при повторному його читанні. У них здійснюють стислий виклад (без доказів, ілюстрацій, коментарів) основних положень доповіді, що має стверджувальний характер. Наявність тез дає можливість автору в будь-який час поновити в пам'яті доповідь і виголосити її.

Конспект – це одна із загальновідомих, поширених серед здобувачів вищої освіти форм записів. Конспектування є універсальною формою запису прочитаного; цей важливий процес роботи з книгою містить у собі елементи плану, тез і цитат. Перед початком конспектування, варто скласти план роботи. Після цього, відповідно до пунктів плану будують окремі частини конспекту. Добре складений конспект допомагає якомога краще зрозуміти і запам'ятати зміст книги або статті, щоб потім, читаючи записи, легко відтворити хід думок і міркувань автора. Тому конспект має бути стислим і послідовним без зайвих подробиць. Власні думки, критичні зауваження, пояснення та доповнення, які виникають в процесі конспектування варто відмічати на полях, підкреслювати. Наочність розташування записів на сторінці досягається використанням інтервалів між смисловими частинами тексту, виділенням заголовків, підзаголовків тощо. Конспектування – це не механічне списування окремих фрагментів книжки, а творчий процес і

кожен, добирає ту інформацію яка, на його думку найбільш важлива. Правильне конспектування привчає до наукового стилю викладу матеріалу.

У практиці найбільшого поширення набули три основні типи конспектів: систематичний, тематичний і вільний. Складання систематичного конспекту передбачає: попереднє читання тексту з олівцем; повторне читання з поділом на мікротеми; осмислення змісту кожної мікротеми та складання загального плану; формування тез; підбір доказів, аргументів; оформлення записів. Якщо при конспектуванні не дотримуватись послідовності авторського викладу, а уважно перечитавши весь текст, осмислити і перебудувати його згідно зі своїм планом, то отримуємо конспект написаний «своїми словами».

Тему, для вивчення та висвітлення якої необхідно законспектувати декілька джерел, називають тематичною. Її розпочинають з розробки логічного плану теми. Після цього «сортують» інформацію відповідно до пунктів плану, об'єднують та узагальнюють отримані матеріали, оформляють цілісний текст.

Виступ. Підготовка до вступу полягає у прочитанні, обмірковуванні прочитаного з теми та виписуванні того, що є важливим та потрібним, конспектування книг і статей. Після цього проводиться оформлення тексту виступу та його критичне редагування. Усний текст завжди сприймають важче, ніж написаний, адже слухач не має змоги повернутися назад, ще раз переглянути незрозумілі місця або ж подивитися у словник, щоб з'ясувати значення незрозумілого слова.

Підготовлений текст доповіді через деякий час варто перечитати знов, що сприятиме остаточному формуванню думок, відшліфуванню окремих місць тексту, пошуку нових прикладів тощо. Варто дати причитати текст сторонній людині, після чого з'ясувати, що в ньому незрозуміле, як сприймається текст. За необхідності, ввести потрібні пояснення і доповнення, забрати із тексту речення, які не несуть важливої інформації. Щоб контактувати із слухачами, доповідач має час від часу відриватися від записів. Для цього завчасно виділяють у тексті ті місця, які будуть переказуватись.

Структура виступу: вступ, розкриття основного змісту, запитання, висновки та узагальнення. Відповідь повинна бути чіткою, логічною та аргументованою. Після висвітлення питання відповідачем, заслуховують доповнення.

Робота на семінарських заняттях оцінюється за 12-ти бальною шкалою.

Як написати есе?

Есе – це особливий жанр філософської, літературно-критичної, історико-біографічної прози. Есе – це прозаїчний твір невеликого обсягу та вільної композиції, що висловлює індивідуальні враження й міркування з конкретного приводу або питання, які свідомо не претендують на повне або вичерпне трактування предмета. **Філософське есе** – це ваші особисті роздуми з приводу фундаментальних філософсько-світоглядних проблем, які лежать в основі життєвого світу особистості: добра і зла, буття, свободи, сенсу

життя, щастя, істини тощо. Робота над есе надає можливість перевірити свої літературні здібності. Ваше завдання: написати твір на обрану вами тему, показавши власне бачення та ставлення до написаного, знайти точки перетину цієї філософської проблематики з власним життєвим і духовним досвідом – досвідом ваших переживань і роздумів.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ №1 ФІЛОСОФІЯ СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ

Ключові поняття та терміни: сансара, карма, брахман-атман, дао, інь та янь, космоцентризм, логос, буття, субстанція, апорія, атомізм, «ейдос», софістика, маєвтика, кініки, гедонізм, стоїцизм, епікуреїзм, скептицизм, категорії.

ПЛАН

1. Світоглядні ідеї та філософські школи Стародавнього Китаю.
2. Ортодоксальні та неортодоксальні школи Індії. Буддизм.
3. Етапи розвитку Античної філософії. Натурфілософські школи досократівського періоду.
4. Класичний період розвитку Античної філософії (Сократ, Платон, Аристотель).
5. Філософія елліністичного періоду (кініки, стоїки, скептики, епікурейці).

Питання для обговорення

1. У якій із шкіл ідеалом людини є «шляхетна людина»?
2. Якою є «досконаломудра» людина у давньокитайській філософії?
3. В якому із напрямів східної філософії розглядаються поняття сансари та нірвани? Чи є між ними взаємозв'язок?
4. Які на вашу думку причини світового поширення та авторитету буддизму як однієї із трьох Світових релігій? Порівняйте тези буддизму із засадами християнського аскетизму.
5. Співставте вчення різних ранньогрецьких шкіл на першооснову світу.
6. Хто з античних філософів є автором концепції ідеальної держави?
7. Проаналізуйте вчення Платона про пізнання і його зв'язок із вченнями про «ейдос» та про людину.
8. У чому особливість сократівського методу маєвтики?
9. Яке значення «Золотого правила» Конфуція для суспільства?
10. Кому належить та як розуміти вислів «Людина – міра усіх речей»?
11. У чому суть першої ідеалістичної системи античності?
12. «Платон мені друг, але істина дорожча». Кому належить цей вислів? Про що він свідчить?
13. Закінчіть та поясніть вислів: «Я знаю, що я нічого не знаю...».
14. Розкрийте причини того, що в елліністичний період особливе місце у філософії набувають проблеми етики.
15. Охарактеризуйте, у чому схожість та відмінність шляхів досягнення щастя з позицій епікуреїзму та стоїцизму.
16. Прокоментуйте міркування Аристотеля про визначення сутності речі через єдність форми та матерії: «Під матерією я розумію, наприклад, мідь, під формою – обрис образу, під їх поєднанням – статую як ціле» (Аристотель «Метафізика»).

17. Прокоментуйте міркування Аристотеля: «Було б радше доцільним, споглядати найвище благо, яке мислиться як загальна сутність, і розглянути, що тут мають на увазі. Втім, це завдання не таке вже і приємне, адже наші друзі вже впровадили поняття «ідеї». І все ж таки безсумнівно краще і навіть необхідно – щоб урятувати істину – відмовитись навіть від того, що нам до вподоби, адже для цього ми і стали філософами. Не до вподоби і те, й те, але на священний обов'язок – надавати перевагу істині» (Аристотель «Метафізика», цитата за: Марія Фюрст, Юрген Тринкс. Філософія. Київ, 2018, С.63).

Тематика філософських есе

1. Софістика сьогодні.
2. Епікурейці чи стоїки, що б я обрав?
3. Сократ, Платон чи Аристотель, – якого вчителя обрав би я!
4. «Знищення одного є народженням іншого» (Аристотель).
5. «Людина за своєю природою – істота суспільна» (Аристотель).
6. «Гнів лікується часом, ненависть – невиліковна» (Аристотель).
7. «Правління є виправлення. Хто ж посміє не виправитися, коли виправитися ви самі?» (Конфуцій).
8. «Три шляхи ведуть до знання: шлях роздумів – цей шлях найшляхетніший, шлях наслідування – це шлях найлегший і шлях досвіду – цей шлях найгірший» (Конфуцій).
9. «Зізнаватися у своїх вадах, коли нас ними докоряють, – це скромність, відкривати їх своїм друзям – простодушність, довірливість, виставляти їх напоказ усім – гордість» (Конфуцій).
10. «Благородна людина вимоглива до себе, а ница – до інших» (Конфуцій).
11. «Тільки чужими очима можна бачити свої вади» (Китайський вислів).
12. «Воля – цілеспрямованість, поєднана із правильним міркуванням» (Платон).
13. «Основа всієї мудрості – терпіння» (Платон).

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Світоглядні ідеї та філософські школи Стародавнього Китаю

1. Філософія: навчально-методичний посібник для студентів спеціальності 014 Середня освіта. Частина 1/ автори-укладачі: М.П.Плахтій, Т.В.Сулятицька [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. С. 27-29. <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/6054>
2. Гнасевич Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. С. 9-11.
3. Кремень В.Г., Ільїн В.В. Філософія: мислителі, ідеї, концепції [Текст]: підручник. Київ: Книга, 2005. С. 60-67.
4. Гринів Олег Історія філософії. Курс лекцій для аспірантів. Львів, 2015. С. 59-67.

4. Причепій Є.М., Черній А.М., Гвоздецький В.Д. Філософія [Текст]: посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Вид. центр «Академія», 2001. С. 50-56.

2. Ортодоксальні та неортодоксальні школи Індії. Буддизм

1. Кремень В.Г., Ільїн В.В. Філософія: мислителі, ідеї, концепції [Текст]: підручник. Київ: Книга, 2005. С. 51-60.

2. Гринів О. Історія філософії. Курс лекцій для аспірантів. Львів, 2015. С. 52-59.

3. Гнасевич Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. С. 9-10.

3. Етапи розвитку Античної філософії. Натурфілософські школи досократівського періоду.

1. Причепій Є.М., Черній А.М., Гвоздецький В.Д. Філософія [Текст]: посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Вид. центр «Академія», 2001. С. 57-64.

2. Кремень В.Г., Ільїн В.В. Філософія: мислителі, ідеї, концепції [Текст]: підручник. Київ: Книга, 2005. С. 77-91.

3. Філософія: навчально-методичний посібник для студентів спеціальності 014 Середня освіта. Частина 1/ автори-укладачі: М.П.Плахтій, Т.В.Сулятицька [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. С. 31-32. <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/6054>

4. Гринів О. Історія філософії. Курс лекцій для аспірантів. Львів, 2015. С. 67-85.

5. Гнасевич Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. С. 11-12.

6. Основи філософії: навч. посіб. / Л.О. Сандюк, С. П. Симоненко, О.В. Сулим, М.Ф. Шмиголь, Н.В. Щубелка, Ю.С. Юшкевич. Київ: Центр учбової літератури, 2017. С. 20-22.

7. Ярошовець В.І. Філософія як історія філософії: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2010. С. 30-38.

4. Класичний період розвитку Античної філософії (Сократ, Платон, Аристотель)

1. Причепій Є.М., Черній А.М., Гвоздецький В.Д. Філософія [Текст]: посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Вид. центр «Академія», 2001. С. 64-70.

2. Кремень В.Г., Ільїн В.В. Філософія: мислителі, ідеї, концепції [Текст]: підручник. Київ: Книга, 2005. С. 92-103.

3. Філософія: навчально-методичний посібник для студентів спеціальності 014 Середня освіта. Частина 1/ автори-укладачі: М.П.Плахтій, Т.В.Сулятицька [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. С. 33-36. <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/6054>

4. Гнасевич Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. С. 12-15.

5. Гринів О. Історія філософії. Курс лекцій для аспірантів. Львів, 2015. С. 87-97.

6. Основи філософії: навч. посіб. Л.О. Сандюк, С.П. Симоненко, О. В. Сулим, М.Ф. Шмиголь, Н.В. Щубелка, Ю. С. Юшкевич. Київ: Центр учбової літератури, 2017. С. 22-24.
7. Ярошовець В.І. Філософія як історія філософії [Текст]: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2010. С. 42-48.
8. Фюрст М., Тринкс Ю. Філософія. Київ, 2018. С.29-66.

5. Філософія елліністичного періоду (кініки, стоїки, скептики, епікурейці).

- 1 Причепій Є.М., Черній А.М., Гвоздецький В.Д. Філософія [Текст]: посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Вид. центр «Академія», 2001. С. 70-72.
2. Кремень В.Г., Ільїн В.В. Філософія: мислителі, ідеї, концепції [Текст]: підручник. Київ: Книга, 2005. С. 108-112.
3. Гнасевич Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. С. 15-17.
4. Гринів О. Історія філософії. Курс лекцій для аспірантів. Львів, 2015. С. 104-133.
5. Основи філософії: навч. посіб. Л. О. Сандюк, С. П. Симоненко, О. В. Сулим, М.Ф. Шмиголь, Н.В. Щубелка, Ю.С. Юшкевич. Київ: Центр учбової літератури, 2017. С. 31-42.
6. Ярошовець В.І. Філософія як історія філософії [Текст]: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2010. С. 51-60.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ №2

ФІЛОСОФІЯ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ТА ЕПОХИ ВІДРОДЖЕННЯ

Ключові поняття та терміни: апологетика, патристика, схоластика, теоцентризм, томізм, креаціонізм, номіналізм, реалізм, універсалії, пантеїзм, геліоцентризм, гуманізм, антропоцентризм, геоцентризм.

ПЛАН

1. Релігійний характер середньовічного світогляду і філософії.
2. Періоди апологетики, патристики та схоластики. Номіналісти та реалісти. (К.Тертуліан, А.Августин, Т.Аквінський, П.Абеляр).
3. Ідейний зміст світогляду Ренесансу та особливості італійського Відродження.
4. Ідеологія Реформації (Лютер, Кальвін, Цвінглі).
5. Розвиток натурфілософських вчень епохи Відродження (М. Кузанський, Дж. Бруно, Г. Галілей).

Питання для обговорення

1. Як вирішувалось питання віри та розуму у період Середньовіччя?
2. Співставте ціннісно-світоглядні орієнтації людини епохи Античності та Середньовіччя.
3. Охарактеризуйте сутність суперечки номіналістів та реалістів.
4. У який із періодів Середньовіччя відбувався захист християнських учень від критики античних філософів?
5. Що таке пантеїзм і яка його роль у формуванні засад новоєвропейської науки?
6. Кого із філософів називають «батьком середньовічної схоластики» і чому?
7. Назвіть характерні ознаки гуманізму. Що цей термін означав у XV столітті?
8. Проаналізуйте тезу: «Вірую, бо це абсурдно».
9. Які суттєві відмінності християнського антропоцентризму та антропоцентризму в епоху Відродження?
10. Назвіть основні категорії християнської етики і проаналізуйте, чим була обумовлена їх поява в епоху Середньовіччя.
11. Проаналізуйте, чим відрізняється уява про людину в епоху Відродження від традиційних уявлень Середньовіччя.
12. Які античні погляди про людину відроджує ренесансний гуманізм.
13. Проаналізуйте, як співвідносяться мораль і політика у вченні Макіавеллі.
14. Кому належить теорія тотожності абсолютного максимуму та абсолютного мінімуму?
15. Дайте характеристику раціональних доказів буття Бога, що їх навів Тома Аквінський.
16. Дайте аналіз поглядів Т. Аквінського щодо співвідношення розуму та віри.
17. Т. Аквінський запропонував п'ять доказів буття Бога:
 - ✓ «Оскільки все в світі рухається, то має бути «першодвигун», або «першопоштовх» руху – Бог».

- ✓ «Всі явища і предмети мають причину свого виникнення та існування. Першопричиною усього є Бог».
- ✓ «Все в світі існує не випадково, а з необхідністю. Ця необхідність – Бог».
- ✓ «Всі речі мають різні ступені досконалості. Тому повинно існувати абсолютне мірило досконалості – Бог».
- ✓ «У природі все має певний сенс, доцільність свого існування. А, значить, повинна існувати «остання» і головна ціль – Бог».

Чи переконливі вони для вас? Обґрунтуйте.

18. Прокоментуйте міркування Томи Аквінського: «Божественна сутність перевищує, завдяки її невимірності, будь-яку форму, якої може сягнути наш пізнавальний дух. Тому ми не спроможні її схопити, пізнаючи те, чим вона є; ми дістаємо, радше, лише певну звістку про неї, пізнаючи те, чим вона не є» (Тома Аквінський «Сума теології», цитата за: Марія Фюрст, Юрген Тринкс. Філософія. Київ, 2018. С.479)

Тематика філософських есе

1. Томізм і неотомізм: чи повинна змінюватись релігія?
2. Як співіснують у моєму світогляді віра та знання?
3. «Найгірша зіпсованість – зіпсованість кращих» (Тома Аквінський).
4. «А вона таки крутиться!» (Джордано Бруно).
5. «Людина – союз душі і тіла, розділ яких веде до смерті» (Микола Кузанський).
6. «Існують три різновиди людей: ті, що бачать, ті, що бачать, коли їм показують, і ті, що нічого не бачать» (Леонардо да Вінчі).
7. «Кожен бачить, яким ти здаєшся, мало хто відчуває, яким ти є» (Нікколо Макіавеллі).
8. «Людину можна краще зрозуміти з її питань, аніж із її відповідей» (Франсуа Вольтер).
9. «Нічого не вартий той, хто цінує лише себе самого» (Франсуа Вольтер).
10. «Як нема риби без кісток, так немає людей без вад» (Мартін Лютер).

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Релігійний характер середньовічного світогляду і філософії.

1. Кремень В.Г., Ільїн В.В. Філософія: мислителі, ідеї, концепції [Текст]: підручник. Київ: Книга, 2005. С. 128-131.
2. Причепій Є.М., Черній А.М., Гвоздецький В.Д. Філософія [Текст]: посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Вид. центр «Академія», 2005. С. 75-76.
3. Петрушенко В.Л. Філософія :підручник для студ. вищих закл. освіти III-IV рівнів акредитації Львів : Магнолія-2006, 2009. С.81-86.
4. Гнасевич Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. С. 17-18.
5. Основи філософії: навч. посіб. Л.О. Сандюк, С.П. Симоненко, О.В. Сулим, М.Ф. Шмиголь, Н.В. Щубелка, Ю.С. Юшкевич. Київ: Центр учбової літератури, 2017. С. 42-45.

6. Філософія: навчально-методичний посібник для студентів спеціальності 014 Середня освіта. Частина 1/ автори-укладачі: М.П.Плахтій, Т.В.Сулятицька [Електронний ресурс] . Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. С. 39-42. <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/6054>

2. Періоди апологетики, патристики та схоластики. Номіналісти та реалісти (К.Тертулліан, А.Августин, Ф.Аквінський, П.Абеляр).

1. Петрушенко В.Л. Філософія: підручник для студ. вищих закл. освіти III-IV рівнів акредитації Львів : Магнолія-2006, 2009. С.86-99.
2. Кремень В.Г., Ільїн В.В. Філософія: мислителі, ідеї, концепції [Текст]: підручник. Київ: Книга, 2005. С. 134-145.
3. Гринів О. Історія філософії. Курс лекцій для аспірантів. Львів, 2015. С. 139-147.
4. Філософія: навчально-методичний посібник для студентів спеціальності 014 Середня освіта. Частина 1/ автори-укладачі: М.П.Плахтій, Т.В.Сулятицька [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. С. 42-51. <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/6054>
5. Фюрст М., Тринкс Ю. Філософія. Київ, 2018. С.478-484.

3. Ідейний зміст світогляду Ренесансу та особливості італійського Відродження.

1. Петрушенко В.Л. Філософія : підручник для студ. вищих закл. освіти III-IV рівнів акредитації Львів : Магнолія-2006, 2009. С.101-103.
2. Кремень В.Г., Ільїн В.В. Філософія: мислителі, ідеї, концепції [Текст]: підручник. Київ: Книга, 2005. С. 156-160.
3. Гнасевич Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. С. 18-22.
4. Гринів О. Історія філософії. Курс лекцій для аспірантів. Львів, 2015. С. 177-182.
5. Основи філософії: навч. посіб. Л.О. Сандюк, С.П. Симоненко, О.В. Сулим, М.Ф. Шмиголь, Н.В. Щубелка, Ю.С. Юшкевич. Київ: Центр учбової літератури, 2017. С. 45-48.
6. Філософія: навчально-методичний посібник для студентів спеціальності 014 Середня освіта. Частина 1/ автори-укладачі: М.П.Плахтій, Т.В.Сулятицька [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. С. 52-54. <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/6054>

4. Ідеологія Реформації (Лютер, Кальвін, Цвінглі).

1. Гнасевич Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. С. 22-25.
2. Гринів О. Історія філософії. Курс лекцій для аспірантів. Львів, 2015. С. 182-191.

3. Сілаєва Т.О. Філософія: Навчальний посібник. Тернопіль: Астон, 2008. С. 52-54.

5. Розвиток натурфілософських вчень епохи Відродження (М.Кузанський, Дж.Бруно, Г.Галілей)

1. Гнасевич Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. С. 25-26.
2. Гринів О. Історія філософії. Курс лекцій для аспірантів. Львів, 2015. С. 191-197.
3. Петрушенко В.Л. Філософія :підручник для студ. вищих закл. освіти III-IV рівнів акредитації. Львів : Магнолія-2006, 2009. С.109-114.
4. Кремень В.Г., Ільїн В.В. Філософія: мислителі, ідеї, концепції [Текст]: підручник. Київ: Книга, 2005. С. 152-156.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ №3. ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКА КЛАСИЧНА ФІЛОСОФІЯ

Ключові поняття та терміни: раціоналізм, емпіризм, наука, деїзм, абсолютна ідея, індукція, дедукція, апріорний, категоричний імператив, антиномія, трансцендентальний, «річ-в-собі», діалектика.

ПЛАН

1. Філософія Нового часу. Раціоналізм та емпіризм.
2. Проблема людини в філософії Просвітництва (Ж. Ламетрі, Ж.-Ж. Руссо).
3. І. Кант – засновник німецької класичної філософії. Його основні ідеї.
4. Філософські погляди Г. Гегеля.
5. Антропологічний принцип Л. Фейєрбаха.

Питання для обговорення

1. Охарактеризуйте чинники, що визначили провідну роль гносеологічної проблематики в філософії Нового часу.
2. Охарактеризуйте розуміння місця науки в житті суспільства, виражене гаслом Ф. Бекона: «Знання – сила».
3. Дайте характеристику примар, що заважають, згідно Ф. Бекону, оволодінню істиною (за роботою «Новий Органон»). Як Ви вважаєте, чи зберігає актуальність це вчення Ф. Бекона в сучасну епоху?
4. Дайте характеристику методологічної позиції Р. Декарта, вираженої у вислові: «Я мислю, отже, існую».
5. Порівняйте основні методологічні ідеї Ф. Бекона і Р. Декарта, яка їх роль в розробці ідейних засад новоєвропейської науки.
6. «Бути – означає бути сприйнятим» (Дж. Берклі). Поясніть суб'єктивно-ідеалістичний характер цієї тези.
7. У чому суть релігійно-філософського вчення «деїзм», яке його значення у історії філософії?
8. Для якого із періодів західноєвропейської класичної філософії характерні ідеї історичного прогресу, вдосконалення суспільства через освіту та виховання?
9. Чому І.Кант є агностиком?
10. Сформулюйте «категоричний імператив» І. Канта. Охарактеризуйте його моральні та правові аспекти.
11. Дайте характеристику основним етапам самопізнання «абсолютної ідеї» в філософії Г. Гегеля.
12. Розкрийте сутність протиріччя між системою та методом у філософії Г. Гегеля.
13. Охарактеризуйте внесок Г. Гегеля в розвиток європейської філософської думки.
14. Що, на думку Г. Гегеля, постає причиною руху та розвитку?
15. Дайте характеристику матеріалістичних поглядів Л. Фейєрбаха.
16. За що Л. Фейєрбах критикував Г. Гегеля?

17. Проаналізуйте, як критика Л. Фейєрбахом релігії пов'язана з його антропологічним матеріалізмом.

18. Прокоментуйте міркування Г. Гегеля: «Абсолют – це дух: ось найвища дефініція абсолюту. Можна сказати, що формулювання й розуміння цієї дефініції було абсолютною тенденцією всієї освіти і філософії» (Г. Гегель «Феноменологія духу»).

Тематика філософських есе

1. «Річ у собі» та «річ для нас» (феномени та ноумени): чи підтримую я І.Канта?
2. Теорія розвитку у формі «теза – антитеза – синтез» у моєму житті.
3. «Все дійсне – розумне, все розумне – дійсне» (Г. Гегель).
4. «Дія є найскравішим і виразним розкриттям людини» (Г. Гегель).
5. «Люди, у яких досить багато вад, найпершими помічають їх в інших» (Френсіс Бекон).
6. І.Кант – ригорист, а я?
7. «Людина людині Бог» (Людвіг Фейєрбах).
8. «Обов'язки відносно себе лише тоді мають моральний сенс і цінність, коли вони визнаються непрямими обов'язками відносно інших» (Людвіг Фейєрбах).

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Філософія Нового часу. Раціоналізм та емпіризм.

1. Кремень В.Г., Ільїн В.В. Філософія: мислителі, ідеї, концепції [Текст]: підручник. Київ: Книга, 2005. С. 164-182.
2. Гнасевич Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. С. 25-33.
3. Гринів О. Історія філософії. Курс лекцій для аспірантів. Львів, 2015. С. 197-229.
3. Причепій Є.М., Черній А.М., Гвоздецький В.Д. Філософія [Текст]: посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Вид. центр «Академія», 2005. С. 87-109.
4. Основи філософії: навч. посіб. Л.О. Сандюк, С.П. Симоненко, О.В. Сулим, М.Ф. Шмиголь, Н.В. Щубелка, Ю.С. Юшкевич. Київ: Центр учбової літератури, 2017. С. 50-54.
5. Фюрст М., Тринкс Ю. Філософія. Київ, 2018. С.111-123.
6. Філософія: навчально-методичний посібник для студентів спеціальності 014 Середня освіта. Частина 1/ автори-укладачі: М.П.Плахтій, Т.В.Сулятицька [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. С.55-60. <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/6054>

2. Проблема людини в філософії Просвітництва (Ж. Ламетрі, Ж.-Ж. Руссо).

1. Кремень В.Г., Ільїн В.В. Філософія: мислителі, ідеї, концепції [Текст]: підручник. Київ: Книга, 2005. С. 182-185.

2. Гнасевич Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. С. 33-34.
3. Гринів Олег Історія філософії. Курс лекцій для аспірантів. Львів, 2015. С. 239-264.
4. Основи філософії: навч. посіб. / Л.О. Сандюк, С.П. Симоненко, О. В. Сулим, М.Ф. Шмиголь, Н.В. Щубелка, Ю.С. Юшкевич. Київ: Центр учбової літератури, 2017. С. 54-56.
5. Фюрст М., Тринкс Ю. Філософія. Київ, 2018. С.195-205.

3. І. Кант – фундатор німецької класичної філософії. Його основні ідеї.

1. Кремень В.Г., Ільїн В.В. Філософія: мислителі, ідеї, концепції [Текст]: підручник. Київ: Книга, 2005. С. 202-207.
2. Гнасевич Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. С. 34-39.
3. Гринів О. Історія філософії. Курс лекцій для аспірантів. Львів, 2015. С. 264-273.
4. Основи філософії: навч. посіб. Л.О. Сандюк, С.П. Симоненко, О.В. Сулим, М.Ф. Шмиголь, Н.В. Щубелка, Ю.С. Юшкевич. Київ: Центр учбової літератури, 2017. С. 56-63.
5. Фюрст М., Тринкс Ю. Філософія. Київ, 2018. С.133-149.
6. Філософія: навчально-методичний посібник для студентів спеціальності 014 Середня освіта. Частина 1/ автори-укладачі: М.П.Плахтій, Т.В.Сулятицька [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. С. 61-64. <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/6054>

4. Філософські погляди Г.Гегеля.

1. Гнасевич Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. С. 40-41.
2. Гринів Олег Історія філософії. Курс лекцій для аспірантів. Львів, 2015. С. 280-289.
3. Причепій Є.М., Черній А.М., Гвоздецький В.Д. Філософія [Текст]: посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Вид. центр «Академія», 2005. С. 127-134.
4. Кремень В.Г., Ільїн В.В. Філософія: мислителі, ідеї, концепції [Текст]: підручник. Київ: Книга, 2005. С. 214-220.
5. Основи філософії: навч. посіб. Л.О. Сандюк, С.П. Симоненко, О.В. Сулим, М.Ф. Шмиголь, Н.В. Щубелка, Ю.С. Юшкевич. Київ: Центр учбової літератури, 2017. С. 60-62.
6. Фюрст М., Тринкс Ю. Філософія. Київ, 2018. С.216-228.
7. Філософія: навчально-методичний посібник для студентів спеціальності 014 Середня освіта. Частина 1/ автори-укладачі: М.П.Плахтій, Т.В.Сулятицька [Електронний ресурс] . Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. С. 64-66. <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/6054>

5. Антропологічний принцип Л.Фейєрбаха.

1. Гнасевич Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. С. 41-42.
2. Причепій Є.М., Черній А.М., Гвоздецький В.Д. Філософія [Текст]: посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Вид. центр «Академія», 2005. С. 134-135.
3. Кремень В.Г., Ільїн В.В. Філософія: мислителі, ідеї, концепції [Текст]: підручник. Київ: Книга, 2005. С. 220-223.
4. Основи філософії: навч. посіб. Л.О. Сандюк, С.П. Симоненко, О.В. Сулим, М.Ф. Шмиголь, Н.В. Щубелка, Ю.С. Юшкевич. Київ: Центр учбової літератури, 2017. С. 62-63.
5. Філософія: навчально-методичний посібник для студентів спеціальності 014 Середня освіта. Частина 1/ автори-укладачі: М.П.Плахтій, Т.В.Сулятицька [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. С. 65-66.
<http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/6054>

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ №4. СУЧАСНА ЗАХІДНА ФІЛОСОФІЯ

Ключові поняття та терміни: «філософія життя», феноменологія, ірраціоналізм, волюнтаризм, тотальність, екзистенціалізм, несвідоме, герменевтика, сцієнтизм, верифікація, парадигма, архетип, позитивізм, структуралізм.

ПЛАН

1. Виникнення сучасної філософії та її основні особливості.
2. «Філософія життя» (Ф. Ніцше).
3. Психоаналітична філософія: фройдизм та неофройдизм.
4. Екзистенціалізм.
5. Сучасна «філософія науки»: позитивістський напрям у філософії.
6. Феноменологія та герменевтика.

Питання для обговорення

1. Чому А. Шопенгауер вважається засновником некласичної філософії?
2. Що вирізняє класичну і некласичну філософію?
3. Що таке «екзистенція»?
4. У чому полягає «бунт проти розуму» в сучасній філософії?
5. Яким було ставлення Ф. Ніцше до християнства? За що Ф. Ніцше піддавав критиці християнську мораль?
6. Охарактеризуйте етичні погляди Ф. Ніцше, його ставлення до традиційної моралі.
7. Проаналізуйте вчення Ф. Ніцше про «надлюдину».
8. Як пояснював причини кризи культури Ф. Ніцше?
9. Яку переоцінку цінностей зробив Ф. Ніцше?
10. Що означає термін «сублімація» у З. Фрейда?
11. У чому полягають особливості позитивістського напрямку у філософії?
12. Назвіть основні етапи розвитку позитивізму та основних представників кожного з них.
13. У чому полягає принцип верифікації?
14. Кому належить цей вислів та, що він означає: «Людина народжена бути вільною, приречена на свободу»?
15. Проаналізуйте основні проблеми, що складають предмет дослідження філософії екзистенціалізму.
16. Розкрийте зміст основних категорій філософії екзистенціалізму.
17. Поясніть, як Ви розумієте тезу екзистенціалізму про людину як «проект».
18. Розкрийте проблему співвідношення свободи і відповідальності (за роботою Ж.-П. Сартра «Екзистенціалізм – це гуманізм»).
19. Як Ви вважаєте, чи є екзистенціальна філософія гуманістичною?
20. Сформулюйте Ваше ставлення до висловів: «свобода є усвідомлена необхідність» (Б. Спіноза) та «людина, народжена вільною, приречена на свободу» (Ж.-П. Сартр).

21. Як Ви розумієте вислів: «багатьом людям властиво боятися свободи, оскільки вона вимагає певного самообмеження, душевних і духовних зусиль, а також пов'язана із вантажем відповідальності. Тому люди часто потребують вождів, що ухвалюють за них рішення» Е. Фромм.
22. Ж.-Ф. Ліотар у праці «Постмодерне знання» зазначає: «Знання продукується для продажу, його споживають для використання в новому продукуванні: в обох випадках його обмінюють. Воно припиняє бути своєю власною метою, воно втрачає свою споживчу вартість». Яка Ваша думка про значення знання у постмодерному суспільстві?

Тематика філософських есе

1. Свобода як умова розвитку науки.
2. «Хто не любить самоти, той не любить свободи, бо лише наодинці можна бути вільним» (Артур Шопенгауер).
3. «Людина – єдина тварина, що заподіює іншій біль, не маючи при цьому ніякої іншої мети» (Артур Шопенгауер).
4. «Людський розум – страшніша зброя, ніж кігті лева» (Артур Шопенгауер).
5. «Честь – це зовнішня совість, а совість – це внутрішня честь» (Артур Шопенгауер).
6. Ваше ставлення до концепції культури та історії О. Шпенглера.
7. Чинники, що спричинили прояви особливостей філософії у ХХ столітті.
8. «Людина є тим, чим вона хоче бути» (Ж.-П. Сартр).
9. Свобода – це вседозволеність, чи відповідальність?
10. «Людина – тварина релігійна» (Альбер Камю).
11. «Вільний – той, хто може не брехати» (Альбер Камю).
12. «Наші вади – найкращі вчителі: але завжди буваєш невдячним найкращим вчителям» (Фрідріх Ніцше).
13. «Моральні люди відчувають самозадоволення від докорів сумління» (Фрідріх Ніцше).

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Виникнення сучасної філософії та її особливості.

1. Бондаревич І.М. Філософія: навчальний посібник. Київ: Алерта, 2013. С. 130-132.
2. Волинка Г.І., Гусев В.І., Огородник І.В., Федів Ю.О. Вступ до філософії: Історико-філософська пропедевтика: Підручник. Київ: Вища шк., 1999. С. 417-427.
3. Гнасевич Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. С. 60-61.
4. Татаркевич В. Історія філософії: Т. 3: Філософія ХІХ століття і новітня. Львів: Свічадо, 1999. С. 5-14.
5. Сілаєва Т.О. Філософія: Навчальний посібник. Тернопіль: Астон, 2008. С. 113-114.
6. Філософія: навчально-методичний посібник для студентів спеціальності 014 Середня освіта. Частина 1/ автори-укладачі: М.П.Плахтій, Т.В.Сулятицька

[Електронний ресурс] . Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. С. 67-69.
<http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/6054>

2. «Філософія життя» (Ф.Ніцше).

1. Бондаревич І.М. Філософія: навчальний посібник. Київ: Алерта, 2013. С.143-150.
2. Гнасевич Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. С. 61-62.
3. Гринів Олег Історія філософії. Курс лекцій для аспірантів. Львів, 2015. С.362-370.
4. Кремень В. Г., Ільїн В.В. Філософія: Логос, Софія, Розум [Підруч. для студ. вищ. навч. закл.] Київ: Книга, 2006. С. 219-227.
5. Причепій Є.М., Черній А.М., Гвоздецький В.Д. Філософія [Текст]: посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Вид. центр «Академія», 2008. С. 174-184.
6. Татаркевич В. Історія філософії: Т.3: Філософія ХІХ століття і новітня. Львів: Свічадо, 1999. С. 196-204.
7. Філософія: навчально-методичний посібник для студентів спеціальності 014 Середня освіта. Частина 1/ автори-укладачі: М.П.Плахтій, Т.В.Сулятицька [Електронний ресурс] . Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. С. 69-71.
<http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/6054>
8. Сілаєва Т.О. Філософія: Навчальний посібник. Тернопіль: Астон, 2008. С.114-117.
9. Основи філософії: навч. посіб.Л.О. Сандюк, С.П. Симоненко, О В. Сулим, М.Ф. Шмиголь, Н.В. Щубелка, Ю.С. Юшкевич. Київ: Центр учбової літератури, 2017. С. 84-88.

3.Психоаналітична філософія: фрейдизм та неофрейдизм.

1. Бондаревич І.М. Філософія: навчальний посібник. Київ: Алерта, 2013. С.150-153.
2. Волинка Г.І., Гусев В.І., Огородник І.В., Федів Ю.О. Вступ до філософії: Історико-філософська пропедевтика: Підручник. Київ: Вища шк., 1999. С.490-500.
3. Гнасевич Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. С. 62-64.
4. Гринів Олег Історія філософії. Курс лекцій для аспірантів. Львів, 2015. С.418-427.
5. Кремень В. Г., Ільїн В.В. Філософія: Логос, Софія, Розум [Підруч. для студ. вищ. навч. закл.] Київ: Книга, 2006. С. 233-240.
6. Татаркевич В. Історія філософії: Т.3: Філософія ХІХ століття і новітня. Львів: Свічадо, 1999. С. 363-371.
7. Філософія: навчально-методичний посібник для студентів спеціальності 014 Середня освіта. Частина 1/ автори-укладачі: М.П.Плахтій, Т.В.Сулятицька

- [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. С. 72-74. <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/6054>
8. Сілаєва Т.О. Філософія: Навчальний посібник. Тернопіль: Астон, 2008. С. 117-121.
 9. Філософія: Підручник для вищої школи. Харків: Прапор, 2004. С. 191-194.
 10. Основи філософії: навч. посіб. / Л.О. Сандюк, С.П. Симоненко, О.В. Сулим, М.Ф. Шмиголь, Н.В. Щубелка, Ю.С. Юшкевич. Київ: Центр учбової літератури, 2017. С. 88-89.

4. Екзистенціалізм.

1. Бондаревич І.М. Філософія: навчальний посібник. Київ: Алерта, 2013. С.150-162.
2. Волинка Г.І., Гусев В.І., Огородник І.В., Федів Ю.О. Вступ до філософії: Історико-філософська пропедевтика: Підручник. Київ: Вища шк., 1999. С.457-478.
3. Гнасевич Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. С. 64-66.
4. Гринів Олег Історія філософії. Курс лекцій для аспірантів. Львів, 2015. С.398-411.
5. Кремень В. Г., Ільїн В.В. Філософія: Логос, Софія, Розум [Підруч. для студ. вищ. навч. закл.] Київ: Книга, 2006. С. 248-265.
6. Причепій Є.М., Черній А.М., Гвоздецький В.Д. Філософія [Текст]: посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Вид. центр «Академія», 2005. С. 191-201.
7. Татаркевич В. Історія філософії: Т.3: Філософія ХІХ століття і новітня. Львів: Свічадо, 1999. С. 424-423.
8. Філософія: навчально-методичний посібник для студентів спеціальності 014 Середня освіта. Частина 1/ автори-укладачі: М.П.Плахтій, Т.В.Сулятицька [Електронний ресурс] . Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. С. 75-75. <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/6054>
9. Сілаєва Т.О. Філософія: Навчальний посібник. Тернопіль: Астон, 2008. С.121-123.
10. Основи філософії: навч. посіб. / Л.О. Сандюк, С.П. Симоненко, О.В. Сулим, М.Ф. Шмиголь, Н.В. Щубелка, Ю.С. Юшкевич. Київ: Центр учбової літератури, 2017. С. 89-93.

5. Сучасна «філософія науки»: позитивістський напрям у філософії.

1. Бондаревич І.М. Філософія: навчальний посібник. Київ: Алерта, 2013. С.137-143.
2. Гнасевич Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. С. 6-68.
3. Гринів Олег Історія філософії. Курс лекцій для аспірантів. Львів, 2015. С.448-464.

4. Кремень В. Г., Ільїн В.В. Філософія: Логос, Софія, Розум [Підруч. для студ. вищ. навч. закл.] Київ: Книга, 2006. С. 227-232
5. Причепій Є.М., Черній А.М., Гвоздецький В.Д. Філософія [Текст]: посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Вид. центр «Академія», 2005. С. 143-162.
6. Татаркевич В. Історія філософії: Т. 3: Філософія ХІХ століття і новітня. Львів: Свічадо, 1999. С. 15-42.
7. Філософія: навчально-методичний посібник для студентів спеціальності 014 Середня освіта. Частина 1/ автори-укладачі: М.П.Плахтій, Т.В.Сулятицька [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. С. 77-82. <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/6054>
8. Сілаєва Т.О. Філософія: Навчальний посібник. Тернопіль: Астон, 2008. С.123-127.
9. Основи філософії: навч. посіб. / Л. О. Сандюк, С. П. Симоненко, О. В. Сулим, М. Ф. Шмиголь, Н. В. Щубелка, Ю. С. Юшкевич. Київ: Центр учбової літератури, 2017. С. 78-81.

6. Феноменологія і герменевтика.

1. Бондаревич І.М. Філософія: навчальний посібник. Київ: Алерта, 2013.С.150-162.
2. Волинка Г.І., Гусев В.І., Огородник І.В., Федів Ю.О. Вступ до філософії: Історико-філософська пропедевтика: Підручник. Київ: Вища шк., 1999. С.450-457; 500-546.
3. Гнаевич Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. С. 68-70.
4. Гринів Олег Історія філософії. Курс лекцій для аспірантів. Львів, 2015. С. 388-391, 481-491.
5. Кремень В. Г., Ільїн В.В. Філософія: Логос, Софія, Розум [Підруч. для студ. вищ. навч. закл.] Київ: Книга, 2006. С. 266-275.
6. Татаркевич В. Історія філософії: Т.3: Філософія ХІХ століття і новітня. Львів: Свічадо, 1999. С. 260-273.
7. Філософія: навчально-методичний посібник для студентів спеціальності 014 Середня освіта. Частина 1/ автори-укладачі: М.П.Плахтій, Т.В.Сулятицька [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. С.83-86. <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/6054>
8. Сілаєва Т.О. Філософія: Навчальний посібник. Тернопіль: Астон, 2008. С.127-130.
9. Філософія: Підручник для вищої школи. Харків: Прапор, 2004. С. 194-196.
10. Основи філософії: навч. посіб. Л.О. Сандюк, С.П. Симоненко, О.В. Сулим, М.Ф. Шмиголь, Н.В. Щубелка, Ю.С. Юшкевич. Київ: Центр учбової літератури, 2017. С. 83-84.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ №5. ФІЛОСОФСЬКЕ ВЧЕННЯ ПРО БУТТЯ

Ключові поняття та терміни: буття, онтологія, метафізика, існування, небуття, реальність, субстанція, плюралізм, дуалізм, монізм, матерія, речовина, поле, рух, простір, час.

ПЛАН

1. Категорія буття: її зміст і специфіка. Основні форми буття.
2. Поняття субстанції. Різноманітні філософські підходи до визначення поняття «субстанція».
3. Буття матеріального. Матерія та її властивості. Види матерії та типи матеріальних систем.
4. Рух, види руху.
5. Простір і час – форми буття матерії. Основні властивості простору та часу.

Питання для обговорення

1. Проаналізуйте зміст категорії «буття».
2. Проаналізуйте особливості основних форм буття.
3. Розкрийте, як в філософії екзистенціалізму розглядається проблема буття.
4. Чи є синонімами слова: буття, існування, реальність?
5. «Буття є, а небуття не існує» (Парменід). Чи можна це твердження заперечити? Чи справді небуття не існує? Чи може минуле бути виявом небуття?
6. Як визначали буття в атомістичній школі античності?
7. Прокоментуйте думки М. Гайдеггера та вкажіть аспекти людиновимірності проблеми буття: «Буття далі, ніж будь-яке суще, і все ж ближче людині, ніж будь-яке суще, чи то камінь, чи тварина, витвір мистецтва, машина, ангел чи Бог. Буття – це найближче. Однак близьке залишається для людини найбільш далеким».
8. До якого із типів матеріальних систем належите ви?
9. Чому простір має зворотній характер, а час незворотній?
10. Як ви розумієте «незнищуваність», «нестворюваність» матерії?
11. Які ви знаєте властивості матерії?
12. Чи змінила розуміння буття та матерії теорія відносності А. Ейнштейна?

Тематика філософських есе

1. Концепція інтуїтивного бачення буття як альтернатива науковому підходу.
2. Як я розумію власне буття?
3. Що характерне для мене – пристосування чи освоєння світу?
4. «Всесвіт, це колосальне об'єднання всього існуючого, повсюдно являє нам лише матерію і рух» (П. Гольбах).
5. «Ідеальне – це третій рід буття, що не збігається ані з матеріальним, ані з психічним буттям» (С. Франк).
6. «Не в роках – у повноті життя цінність буття» (Йоган Фрідріх Шиллер).

7. «Буття – це присутність у часі» (Мартін Гайдеггер).
8. «Немає в людині іншої причини філософувати, крім прагнення до блаженства» (Августин Блаженний).
9. «Від самого початку західноєвропейського мислення і до сьогоднішнього дня буття означає те саме, що й присутність...Буття як присутність визначається через час» (Мартін Хайдеггер).
10. «Час – така річ, яку не можна спинити» (Микита Давидкін).
11. «Учений – це ледар, який вбиває час роботою» (Джордж-Бернард Шоу).
12. «Гарне використання часу робить час ціннішим» (Жан-Жак Руссо).
13. «Порядок учить зберігати час» (Йоган-Вольфганг Гете).
14. «Бережи час» (Луцій Анней Сенека).

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Категорія буття: її смисл і специфіка. Основні форми буття.

1. Гнасевич Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. С. 70-75.
2. Причепій, Є.М. Філософія [Текст]: посібник для студентів вищих навчальних закладів Є.М. Причепій, А.М. Черній, В.Д. Гвоздецький. Київ: Вид. центр «Академія», 2005. С. 253-262 .
3. Філософія: підручник для студ. вищих закл. освіти III-IV рівнів акредитації В.Л.Петрушенко. Львів : Магнолія-2006, 2009. С.25-270.
4. Гусев В. І. Вступ до метафізики. Київ: Либідь, 2004. С.71-90.
5. Основи філософії: навч. посіб. Л.О. Сандюк, С. П. Симоненко, О.В. Сулим, М.Ф. Шмиголь, Н.В. Щубелка, Ю.С. Юшкевич. Київ: Центр учбової літератури, 2017. С. 169-172.
6. Філософія: теоретичний курс : навчальний посібник для студентів закладів вищої освіти / за ред. Я. В. Шрамка. Кривий Ріг : Криворізький державний педагогічний університет, 2021. С.17-22.

2. Поняття субстанції. Різноманітні філософські підходи до визначення поняття субстанції.

1. Гнасевич Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. С. 70-73.
2. Філософія: навч. посіб. В.С. Пазенок. Навчальні посібники. Київ: Академвидав, 2008. С.112-115.
3. Гусев В. І. Вступ до метафізики. К.: Либідь, 2004. С.98-102.
4. Філософія: теоретичний курс : навчальний посібник для студентів закладів вищої освіти / за ред. Я. В. Шрамка. Кривий Ріг : Криворізький державний педагогічний університет, 2021. С.24-31

3. Буття матеріального. Матерія, її властивості. Види матерії та типи матеріальних систем.

1. Гнасевич Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. С. 74-75.

2. Філософія : підручник для студ. вищих закл. освіти III-IV рівнів акредитації / В. Л. Петрушенко. Львів: Магнолія-2006, 2009. С.270-276.
3. Гусев В. І. Вступ до метафізики / В. І. Гусев. Київ: Либідь, 2004. С.140-160.
4. Данильян О.Г., Тараненко В.М. Основи філософії. Навч. посібник. Харків: Право, 2003. http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/4%20KURS/4/1/05H2R5_2.htm

4. Рух, види руху.

1. Гнасевич Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. С. 75-77.
2. Філософія: навч. посіб. В.С. Пазенок. Навчальні посібники. Київ: Академвидав, 2008. С.115.
3. Гусев В. І. Вступ до метафізики. В. І. Гусев. Київ: Либідь, 2004. С.160-165.

5. Простір і час – форми буття матерії. Основні властивості простору і часу.

1. Філософія [Текст]: Навч. посібник. Л.В.Губерський, І.Ф.Надольний, В.П.Андрущенко та ін. Київ: Вікар, 2010. С.139-142.
2. Філософія: навч. посіб. В. С. Пазенок. Навчальні посібники. Київ: Академвидав, 2008. С.116-118.
3. Данильян О.Г., Тараненко В.М. Основи філософії. Навч. посібник. Харків: Право, 2003. http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/4%20KURS/4/1/05H2R5_3.htm

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ №6.

ФІЛОСОФІЯ СВІДОМОСТІ ТА ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ ПІЗНАННЯ

Ключові слова та терміни: свідомість, суб'єкт, об'єкт, практика, пізнання, гносеологія, істина, методологія, розвиток, мова, чуттєве, раціональне, емоції, почуття, логіка.

ПЛАН

1. Походження свідомості, її соціально-практична суть і основні властивості.
2. Структурні рівні та функції свідомості.
3. Визначальна роль соціального у еволюції свідомості. Роль мови та інших соціокультурних факторів у виникненні та розвитку свідомості.
4. Проблема гносеології у філософії.
5. Основні складові пізнавального процесу. Єдність чуттєвого та раціонального у пізнанні.
6. Проблема істини у філософії.
7. Методологія наукового пізнання.

Питання для обговорення

1. Назвіть біологічні передумови свідомості. Чи можна їх вважати причиною виникнення свідомості?
2. Дайте характеристику основних структурних елементів свідомості.
3. Поясніть ті функції свідомості, які Ви вважаєте найважливішими.
4. Проаналізуйте суспільно-історичну зумовленість людської свідомості.
5. Охарактеризуйте зв'язок свідомості з мовою.
6. Що таке духовний світ людини?
7. Чи можливе мислення без мови?
8. Чому саме практичний спосіб буття був необхідний для появи у людини свідомості?
9. Який основний зміст суспільної свідомості та через які форми вона проявляється?
10. Назвіть основні форми людського пізнання.
11. Чим чуттєве пізнання відрізняється від раціонально-логічного?
12. Яку роль у пізнанні відіграє практична діяльність?
13. У чому відмінність між помилкою та брехнею?
14. Чи є взаємозв'язок між абсолютною та відносною істиною?
15. А. Ейнштейн у праці «Мій образ миру» наголошує: «Те, що нам за останні сторіччя подарував людський винахідницький геній, могло би зробити життя безтурботним і щасливим, якби організаційний розвиток міг крокувати пліч-о-пліч із технічним. Натомість досягнуте в кропіткій праці в руках нашого покоління, наче ніж для гоління в руці трирічної дитини. Володіння чудовими засобами виробництва принесло не свободу, а турботу та голод». Чи згодні Ви із автором?

Тематика філософських есе

1. Творчість та світогляд.
2. Пізнання як вид духовної діяльності.
3. Я і суспільна свідомість.
4. Проблеми гуманізації сучасної науки.
5. Рациональне або чуттєве пізнання, що характерне для мене?
6. Чи потрібна науковцю інтуїція?
7. «З видимого пізнавай невидиме» (Фрідріх Ніцше).
8. «І ніхто не може вбити в собі зло, коли не втямить спершу, що таке зло, а що добро» (Григорій Сковорода).
9. «Розширювати свої знання можна тільки тоді, коли дивишся просто у вічі своєму незнанню» (Костянтин Ушинський).
10. «Не знати людину – не сором, сором не пізнавати» (Український вислів).
11. «Любити себе – значить пізнавати себе. Найтяжче – пізнати самого себе» (Фалес Мілетський).
12. «Пізнай себе» (Сократ).
13. «Копай в середині себе криницю для тієї води, яка зросить і твою оселю, і сусідську» (Григорій Сковорода).

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Походження свідомості, її соціально-практична суть і основні властивості.

1. Гнасевич Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. С. 78-80.
2. Причепій Є.М., Черній А.М., Гвоздецький В. Д. Філософія [Текст]: посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Вид. центр «Академія», 2005. С. 286-292.
3. Сілаєва Т.О. Філософія: Навчальний посібник. Тернопіль: Астон, 2008. С.141-142.
4. Основи філософії: навч. посіб. Л.О. Сандюк, С.П. Симоненко, О.В. Сулим, М.Ф. Шмиголь, Н.В. Щубелка, Ю.С. Юшкевич. Київ: Центр учбової літератури, 2017. С. 201-206.
5. Філософія: теоретичний курс : навчальний посібник для студентів закладів вищої освіти / за ред. Я. В. Шрамка. Кривий Ріг : Криворізький державний педагогічний університет, 2021. С. 35-37

2. Структурні рівні та функції свідомості.

1. Гнасевич Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. С. 80-82.
2. Причепій, Є. М., Черній А.М., Гвоздецький В. Д. Філософія [Текст]: посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Вид. центр «Академія», 2005. С. 297-304.
3. Петрушенко В.Л. Філософія: Курс лекцій. Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти III-IV рівнів акредитації. 2-ге видання,

- виправлене і доповнене. Львів: «Новий Світ-2000», «магнолія плюс», 2003. С. 304-311.
4. Сілаєва Т.О. Філософія: Навчальний посібник. Тернопіль: Астон, 2008. С. 145-149.
 5. Філософія: Підручник для вищої школи. Харків: Прапор, 2004. С. 360-370.

3.Визначальна роль соціального у еволюції свідомості. Роль мови та інших соціокультурних факторів у виникнення та розвитку свідомості.

1. Петрушенко В.Л. Філософія: Курс лекцій. Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти III-IV рівнів акредитації. 2-ге видання, виправлене і доповнене. Львів: «Новий Світ-2000», «магнолія плюс», 2003. С. 297-304.
2. Фюрст М., Тринкс Ю. Філософія. Київ, 2018. С.285-312.
3. Філософія: теоретичний курс : навчальний посібник для студентів закладів вищої освіти / за ред. Я. В. Шрамка. Кривий Ріг : Криворізький державний педагогічний університет, 2021. С. 40-51.

4.Проблема гносеології у філософії.

1. Причепій Є. М., Черній А.М., Гвоздецький В. Д. Філософія [Текст]: посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Вид. центр «Академія», 2005. С. 304-314.
2. Гнасевич Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. С. 9-11.
3. Сілаєва Т.О. Філософія: Навчальний посібник. Тернопіль: Астон, 2008. С. 153-155.
4. Філософія: Підручник для вищої школи. Харків: Прапор, 2004. С. 413-424.
5. Основи філософії: навч. посіб. / Л. О. Сандюк, С. П. Симоненко, О. В. Сулим, М. Ф. Шмиголь, Н. В. Щубелка, Ю. С. Юшкевич. Київ: Центр учбової літератури, 2017. С. 294-297.
6. Фюрст М., Тринкс Ю. Філософія. Київ, 2018. С. 175-191.
7. Філософія: теоретичний курс : навчальний посібник для студентів закладів вищої освіти / за ред. Я. В. Шрамка. Кривий Ріг : Криворізький державний педагогічний університет, 2021. С. 56-64.

5.Основні складові пізнавального процесу. Єдність чуттєвого та раціонального у пізнанні.

1. Причепій Є. М., Черній А.М., Гвоздецький В. Д. Філософія [Текст]: посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Вид. центр «Академія», 2005. С. 314-323.
2. Гнасевич Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. С. 84-87, 90-92.
3. Сілаєва Т.О. Філософія: Навчальний посібник. Тернопіль: Астон, 2008. С. 153-158.

4. Філософія: теоретичний курс : навчальний посібник для студентів закладів вищої освіти / за ред. Я. В. Шрамка. Кривий Ріг : Криворізький державний педагогічний університет, 2021. С. 62.

6. Проблема істини у філософії

1. Причепій Є. М., Черній А.М., Гвоздецький В.Д. Філософія [Текст]: посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Вид. центр «Академія», 2005. С. 327-331.
2. Гнасевич Н. В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. С. 87-89.
3. Сілаєва Т. О. Філософія: Навчальний посібник. Тернопіль: Астон, 2008. С. 159-163.
4. Основи філософії: навч. посіб. Л. О. Сандюк, С. П. Симоненко, О. В. Сулим, М. Ф. Шмиголь, Н. В. Щубелка, Ю. С. Юшкевич. Київ: Центр учбової літератури, 2017. С. 298-300.
5. Фюрст М., Тринкс Ю. Філософія. Київ, 2018. С.99-108.
6. Філософія: теоретичний курс : навчальний посібник для студентів закладів вищої освіти / за ред. Я. В. Шрамка. Кривий Ріг : Криворізький державний педагогічний університет, 2021. С. 82-89.

7. Методологія наукового пізнання.

1. Причепій Є.М., Черній А.М., Гвоздецький В. Д. Філософія [Текст]: посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Вид. центр «Академія», 2005. С. 323-327.
2. Гнасевич Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. С. 89-90.
3. Сілаєва Т.О. Філософія: Навчальний посібник. Тернопіль: Астон, 2008. С. 163-173.
4. Основи філософії: навч. посіб. Л.О. Сандюк, С.П. Симоненко, О.В. Сулим, М.Ф. Шмиголь, Н.В. Щубелка, Ю.С. Юшкевич. Київ: Центр учбової літератури, 2017. С. 300-306.
5. Філософія: теоретичний курс : навчальний посібник для студентів закладів вищої освіти / за ред. Я. В. Шрамка. Кривий Ріг : Криворізький державний педагогічний університет, 2021. С. 94-103.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ №7. ФІЛОСОФСЬКА АНТРОПОЛОГІЯ ТА СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ

Ключові поняття та терміни: антропогенез, антропосоціогенез, масова свідомість, соціальна практика, індивідуальність, особистість, суспільство, сенс життя, смерть, людина, демографія.

ПЛАН

1. Людина як об'єкт філософського осмислення.
2. Проблема життя і смерті в духовному досвіді людства.
3. Проблема людської свободи.
4. Суспільство, його історичне виникнення. Структура й функції суспільства.
5. Основні чинники суспільного розвитку.
6. Типологія суспільства.

Питання для обговорення

1. Що вивчає філософська антропологія?
2. Як змінювалися уявлення про людину в історії філософії?
3. Що таке «антропосоціогенез»?
4. Чи існує взаємозв'язок біологічного та соціального в людині?
5. Назвіть основні базові потреби людини.
6. Чи існує відмінність у поняттях «людина», «індивід», «особистість»?
7. Що таке смерть і як людина повинна ставитися до неї?
8. У чому специфіка предмета дослідження соціальної філософії?
9. Розкрийте зміст основних напрямів і концепцій суспільного розвитку.
10. Порівняйте основні підходи до типології суспільства – формаційний та цивілізаційний.
11. Як ви розумієте вислів: «Не людина є мірою всіх речей, а все, що нас оточує, є мірою нашої людяності» (К. М. Маєр-Абіх).
12. Найвищою ціллю для людини Аристотель вважає досягнення щастя: «...щастя не є простою поведінкою. У такому разі щасливими могли би бути також і ті, хто все своє життя спав би і жив би як рослина...Якщо нас це не задовольняє і ми прагнемо діяльності, а діяльність варта прагнення, почасти необхідна як засіб, почасти сама по собі, то щастя вочевидь слід розуміти як одну з діяльностей, яка варта прагнення сама по собі, а не як засіб. Адже вона не потребує жодної іншої речі, а натомість є самодостатньою. А діяльність, яка сама варта прагнення, це діяльність, у якій не шукають нічого іншого, окрім неї самої» (Аристотель «Нікомахова етика»). Яке ваше розуміння щастя?
13. Прокоментуйте міркування К. Ясперса: «Смерть як процес відбувається лише як смерть іншого. Мою смерть я не можу досвідчити, я можу досвідчувати тільки щось у зв'язку з нею. Я можу переживати тілесний біль, страх смерті, ситуацію начебто неминучої смерті, але здолати небезпеку. Не можна скасувати неможливість переживання смерті; вмираючи я страждаю від смерті, але ніколи не досвідчую її. Я або протистою смерті як той, хто живе, або переживаю попередній ступінь процесу, який призводить до смерті. Я також

можу вмерти без усіх цих досвідів. Вони як такі ще не є виразом граничної ситуації» (К. Ясперс «Філософія II. Просвітлення екзистенції»).

Тематика філософських есе

1. «Саме тому, що окрема людина неповноцінна й слабка, людські істоти існують разом» (А. Адлер).
2. «Всі суспільні явища, а особливо – функціонування соціальних інститутів, повинні бути осмислені як результат рішень людських індивідів» (К. Поппер).
3. Роль ідеології в суспільному житті.
4. Роль духовних чинників в життєдіяльності суспільства.
5. Місце та роль традицій в духовному житті суспільства.
6. Я і суспільство: актуальні проблеми взаємозв'язку.
7. Місце та роль людини в сучасному суспільстві.
8. Ідеал людяності та цінність людського життя.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Людина як об'єкт філософського осмислення

1. Причепій Є.М., Черній А.М., Гвоздецький В.Д. Філософія [Текст]: посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Вид. центр «Академія», 2005. С. 342-368.
2. Сілаєва Т.О. Філософія: Навчальний посібник. Тернопіль: Астон, 2008. С.183-187.
3. Основи філософії: навч. посіб. Л.О. Сандюк, С.П. Симоненко, О.В. Сулим, М.Ф. Шмиголь, Н.В. Щубелка, Ю.С. Юшкевич. Київ: Центр учбової літератури, 2017. С. 197-201.
4. Філософія: теоретичний курс : навчальний посібник для студентів закладів вищої освіти / за ред. Я. В. Шрамка. Кривий Ріг : Криворізький державний педагогічний університет, 2021. С. 187-204.

2. Проблема життя і смерті в духовному досвіді людства

1. Андрущенко В., Михальський М. Соціальна філософія. Курс лекцій. Том 2. Київ: Генеза, 1993. С. 150-220.
2. Сілаєва Т.О. Філософія: Навчальний посібник. Тернопіль: Астон, 2008. С.183-187.
3. Філософія: теоретичний курс : навчальний посібник для студентів закладів вищої освіти / за ред. Я. В. Шрамка. Кривий Ріг : Криворізький державний педагогічний університет, 2021. С. 209-211.

3. Проблема людської свободи

1. Сілаєва Т.О. Філософія: Навчальний посібник. Тернопіль: Астон, 2008. С.189-192.

4. Суспільство, його історичне виникнення і суть. Структура і функції суспільства

1. Петрушенко В.Л. Філософія: Курс лекцій. Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти III-IV рівнів акредитації. 2-ге видання, виправлене і доповнене. Львів: «Новий Світ-2000», «магнолія плюс», 2003. С. 453-464.
2. Гнасевиц Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. С. 105-108.
3. Причепій Є.М., Черній А.М., Гвоздецький В.Д. Філософія [Текст]: посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Вид. центр «Академія», 2008. С. 425-433.
4. Філософія: Підручник для вищої школи. Харків: Прапор, 2004. С. 530-547.
5. Сілаєва Т.О. Філософія: Навчальний посібник. Тернопіль: Астон, 2008. С. 192-196.
6. Основи філософії: навч. посіб. Л.О. Сандюк, С.П. Симоненко, О.В. Сулим, М.Ф. Шмиголь, Н.В. Щубелка, Ю.С. Юшкевич. Київ: Центр учбової літератури, 2017. С. 239-255.
7. Філософія: теоретичний курс : навчальний посібник для студентів закладів вищої освіти / за ред. Я. В. Шрамка. Кривий Ріг : Криворізький державний педагогічний університет, 2021. С. 109-132.

5. Основні чинники суспільного розвитку.

1. Повар А.М., Сулятицька Т.В. Філософія: навчально-методичний посібник Кам'янець-Подільській : Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2015. С. 111-121.
2. Гнасевиц Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. С. 107-108.
3. Сілаєва Т.О. Філософія: Навчальний посібник. Тернопіль: Астон, 2008. С. 198-199.

6. Типологія суспільства.

1. Сілаєва Т.О. Філософія: Навчальний посібник. Тернопіль: Астон, 2008. С. 199-202.
2. Гнасевиц Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. С. 108-110.

САМОСТІЙНЕ ОПРАЦЮВАННЯ

ФІЛОСОФІЯ ЯК УНІВЕРСАЛЬНИЙ ТИП ЗНАНЬ

Ключові поняття та терміни: світогляд, релігія, віра, знання, міф, міфологія, філософія, цінності, переконання, людина, рефлексія, методологія, матеріалізм, ідеалізм.

План

1. Сутність і структура світогляду. Основні компоненти та рівні світогляду.
2. Дофілософські типи світогляду.
3. Особливості філософського знання. Основне питання філософії. Структура філософського знання.
4. Філософія і наука.
5. Роль філософії у житті суспільства та особистості.

Питання для обговорення

1. Термін «філософія» перекладається із старогрецької як «любов до мудрості». У чому, на ваш погляд, полягає різниця між поняттями «знання» і «мудрість»? А що ж додає мудрості?
2. Співставте основні історичні типи світогляду.
3. Що ви очікуєте від вивчення філософії?
4. Які проблеми людського існування називають вічними? Як вирішуєте ці питання ви?
5. Поміркуйте над виразом: «філософія є формою духовної діяльності людини».
6. Охарактеризуйте структуру філософського знання.
7. Проаналізуйте взаємозв'язок філософії та культури.
8. В яких життєвих ситуаціях людина найчастіше стикається із світоглядними питаннями?
9. Як формувався ваш світогляд? Які компоненти у ньому ви хочете розвинути?
10. Чому філософія не є наукою?
11. Що таке «синкретизм» та для якого періоду він найбільш характерний?

Тематика філософських есе

1. Матеріалізм чи ідеалізм: що я обираю?
2. Філософія – це не для мене, тому, що...
3. Від чого залежить мій світогляд?
4. «Наука – це те, що Ви знаєте, філософія – те, чого не знаєте» (Бертран Рассел).
5. «Філософія допомагає залишитись людиною за будь-яких екстремальних обставин» (Л.А. Сенека).
6. «У всякій філософській системі безумовно відображається настрої душі її творця» (Володимир Вернадський).

7. «Філософія відкриває людині притулок, куди не проникає ніяка тиранія, долину внутрішнього світу, лабіринт смерті, і це дратує тиранів» (Фрідріх Ніцше).
8. «Філософія – мати всіх наук» (Март Тулій Цицерон).

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Сутність і структура світогляду. Основні компоненти та рівні світогляду.

1. Причепій Є.М., Черній А.М., Гвоздецький В.Д. Філософія [Текст]: посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Вид. центр «Академія», 2005. С. 9-15.
2. Гнасевич Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. С. 2-3.
3. Кремень В. Г., Ільїн В.В. Філософія: мислителі, ідеї, концепції [Текст]: підручник. Київ: Книга, 2005. С. 12-17.
4. Пазенок В. Філософія Навчальні посібники. Київ: Академвидав, 2008. С. 6-9.

2. Дофілософські типи світогляду

1. Причепій Є. М., Черній А. М., Гвоздецький В.Д. Філософія [Текст]: посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Вид. центр «Академія», 2005. С. 12-15.
2. Кремень, В. Г., Ільїн В.В. Філософія: мислителі, ідеї, концепції [Текст]: підручник. Київ: Книга, 2005. С. 17-22.
3. Пазенок В. Філософія Навчальні посібники. Київ: Академвидав, 2008. С. 9-18.
4. Гнасевич Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. С. 3-4.

3. Особливості філософського знання. Основне питання філософії.

Структура філософського знання.

1. Л.В. Губерський, І.Ф. Надольний, В.П. Андрущенко Філософія [Текст] : Навч. посібник. Київ: Вікар, 2010. С.15-21.
2. Причепій Є.М., Черній А.М., Гвоздецький В.Д. Філософія [Текст]: посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Вид. центр «Академія», 2005. С.20-31.
3. Гнасевич Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. С. 4-5.

4. Філософія і наука.

1. В.Л. Петрушенко Філософія :підручник для студ. вищих закл. освіти III-IV рівнів акредитації. Львів : Магнолія-2006, 2009. С. 30-34
2. Кремень В.Г., Ільїн В.В. Філософія: мислителі, ідеї, концепції [Текст]: підручник. Київ: Книга, 2005. С. 22-25.

5. Роль філософії у житті суспільства та особистості.

1. Губерський Л.В., Надольний І.Ф., Андрущенко В.П. Філософія [Текст] : Навч. посібник. Київ: Вікар, 2010. С. 21-24.
2. Гнасевиц Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. С. 7-8.

УКРАЇНСЬКА ФІЛОСОФІЯ

Ключові поняття та терміни: антеїзм, кордоцентризм, соборність, всеєдність, есхатологія, серце, щастя, мораль, «споріднена праця», виховання, макрокосм, нерівність, дух, традиції.

План

1. Особливості української філософської думки та основні періоди її розвитку.
2. Філософія Київської Русі.
3. Гуманістичні ідеї у філософській думці України (XV-XVI ст).
4. Філософія Києво-Могилянської академії та її вклад у розвиток професійної філософії в Україні.
5. Філософія Г. Сковороди.
6. Філософія в Україні XIX-XX ст.
7. Філософія української національної ідеї (В. Липинський, Д. Донцов).

Питання для обговорення

1. Які особливості та характерні риси української філософії?
2. Які проблеми цікавили філософів Київської Русі?
3. Основні ідеї філософії Р. Оріховського.
4. Розкрийте особливості філософських курсів Києво-Могилянської академії.
5. Охарактеризуйте особливості розвитку філософії в Києво-Могилянській академії.
6. Розкрийте сутність вчення Г. Сковороди про «дві натури» та «три світи» (роботи: «Диалог: имя ему – потоп Змиин»; «Начальная дверь к христианскому добронравию»);
7. Проаналізуйте, як вчення Сковороди про «споріднену працю» пов'язане з пошуками людиною щастя. Чи згодні Ви з поглядами українського філософа?
8. Часто підкреслюють: «Сковорода – це український Сократ». Зробіть порівняльну характеристику поглядів цих двох мислителів: що у них було спільного, а що – відмінного?
9. Коли вперше виникає професійна філософія в Україні?
10. Який навчальний заклад на теренах України був першим вищим навчальним закладом?
11. У чому суть «філософії серця» П. Юркевича?
12. Проаналізувати, яке місце відводиться серцю в філософській концепції П. Юркевича.
13. Дайте характеристику розвитку філософської думки в Україні періоду романтизму.
14. Які філософські проблеми були в центрі української філософії в XIX ст.?
15. Що таке національна філософія?

Тематика філософських есе

1. «Світ ловив мене, але не спіймав» (Г. Сковорода).

2. Людина – істота духовна.
3. Мудрість і знання у філософії Київської Русі.
4. Як я розумію націоналізм?
5. Г. Сковорода – український Сократ.
6. Яке значення для Вас має вивчення української філософії?
7. Щаслива людина та, яка займається улюбленою справою.
8. «О люде! Люде-небораки! Нащо здалися вам царі? Нащо здалися вам псарі? Ви ж таки люде, не собаки!» (Тарас Шевченко).
9. «В інтенсивному і складному сучасному житті людина практично забуває, що вона сама і все людство, від якого вона не може бути відділена, нерозривно пов'язані з біосферою – з певною часткою планети, на якій вони живуть» (Володимир Вернадський).
10. «Людство вибирає собі найсильніших» (Іван Франко).
11. «Добрий все бачить лише добре, підлий – лише підле других» (Іван Франко).
12. «Людина піднялася над світом усього живого насамперед тому, що горе інших стало її особистим горем» (Василь Сухомлинський).
13. «Живіть мудро і не заплямовуйте совісті» (Григорій Сковорода).
14. «Чиста совість є правдивою та єдиною радістю» (Феофан Прокопович).

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Особливості української філософської думки та основні періоди її розвитку.

1. Бондаревич І.М. Філософія: навчальний посібник. Київ: Алерта, 2013. С.174-181.
2. Гнасевич Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. С. 42-44.
3. Кремень В. Г., Ільїн В.В. Філософія: Логос, Софія, Розум [Підруч. для студ. вищ. навч. закл.] Київ: Книга, 2006. С. 325-357.
4. Причепій Є.М., Черній А.М., Гвоздецький В.Д. Філософія [Текст]: посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Вид. центр «Академія», 2005. С. 201-240.
5. Сілаєва Т.О. Філософія: Навчальний посібник. Тернопіль: Астон, 2008. С. 82-85.
6. Філософія: навчально-методичний посібник для студентів спеціальності 014 Середня освіта. Частина 1/ автори-укладачі: М.П.Плахтій, Т.В.Сулятицька [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. С. 87-90. <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/6054>
7. Основи філософії: навч. посіб. Л. О. Сандюк, С.П. Симоненко, О.В. Сулим, М.Ф. Шмиголь, Н.В. Щубелка, Ю.С. Юшкевич. Київ: Центр учбової літератури, 2017. С. 69-71.

2. Філософія Київської Русі.

1. Бондаревич І.М. Філософія: навчальний посібник. Київ: Алерта, 2013. С.181-185.
2. Гнасевич Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. С. 44-46.
3. Кремень В. Г., Ільїн В.В. Філософія: Логос, Софія, Розум [Підруч. для студ. вищ. навч. закл.] Київ: Книга, 2006. С. 326-330.
4. Огородник І.В., Огородник В.В. Історія філософської думки в Україні. Курс лекцій: Навч. посіб. Київ: Вища шк.: Т-во «Знання», КОО, 1999. С. 17-71.
5. Причепій Є.М., Черній А.М., Гвоздецький В.Д. Філософія [Текст]: посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Вид. центр «Академія», 2005. С. 201-215.
6. Сілаєва Т.О. Філософія: Навчальний посібник. Тернопіль: Астон, 2008. С. 85-89.

3. Гуманістичні ідеї у філософській думці України (XV-XVI ст).

1. Бондаревич І.М. Філософія: навчальний посібник. Київ: Алерта, 2013. С.185-189.
2. Гнасевич Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. С. 46-49.
3. Кремень В. Г., Ільїн В.В. Філософія: Логос, Софія, Розум [Підруч. для студ. вищ. навч. закл.] Київ: Книга, 2006. С. 326-330.
4. Огородник І.В., Огородник В.В. Історія філософської думки в Україні. Курс лекцій: Навч. посіб. Київ: Вища шк.: Т-во «Знання», КОО, 1999. С. 71-91.
5. Причепій Є.М., Черній А.М., Гвоздецький В.Д. Філософія [Текст]: посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Вид. центр «Академія», 2005. С. 215-225.
6. Сілаєва Т.О. Філософія: Навчальний посібник. Тернопіль: Астон, 2008. С. 89-94.

4. Філософія Києво-Могиллянської академії та її вклад у розвиток професійної філософії в Україні.

1. Волинка Г.І., Гусев В.І., Огородник І.В., Федів Ю.О. Вступ до філософії: Історико-філософська пропедевтика: Підручник. Київ: Вища шк., 1999. С.349-360.
2. Гнасевич Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. С. 49-53.
3. Огородник І.В., Огородник В.В. Історія філософської думки в Україні. Курс лекцій: Навч. посіб. Київ: Вища шк.: Т-во «Знання», КОО, 1999. С. 200-251.
4. Причепій Є.М., Черній А.М., Гвоздецький В.Д. Філософія [Текст]: посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Вид. центр «Академія», 2005. С. 230-240.
5. Сілаєва Т.О. Філософія: Навчальний посібник. Тернопіль: Астон, 2008. С. 94-102.

6. Філософія: навчально-методичний посібник для студентів спеціальності 014 Середня освіта. Частина 1/ автори-укладачі: М.П.Плахтій, Т.В.Сулятицька [Електронний ресурс] . Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. С. 91-95. <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/6054>

5. Філософія Г.Сковороди.

1. Волинка Г.І., Гусев В.І., Огородник І.В., Федів Ю.О. Вступ до філософії: Історико-філософська пропедевтика: Підручник. Київ: Вища шк., 1999. С. 360-368.
2. Гнасевич Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. С. 53-55.
3. Кремень В. Г., Ільїн В.В. Філософія: Логос, Софія, Розум [Підруч. для студ. вищ. навч. закл.] Київ: Книга, 2006. С. 334-339.
4. Огородник І.В., Огородник В.В. Історія філософської думки в Україні. Курс лекцій: Навч. посіб. Київ: Вища шк.: Т-во «Знання», КОО, 1999. С. 251-265.
5. Причепій Є.М., Черній А.М., Гвоздецький В.Д. Філософія [Текст]: посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Вид. центр «Академія», 2005. С. 225-230.
6. Сілаєва Т.О. Філософія: Навчальний посібник. Тернопіль: Астон, 2008. С. 102-105.
7. Філософія: навчально-методичний посібник для студентів спеціальності 014 Середня освіта. Частина 1/ автори-укладачі: М.П.Плахтій, Т.В.Сулятицька [Електронний ресурс] . Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. С. 96-98. <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/6054>
8. Основи філософії: навч. посіб. Л.О. Сандюк, С.П. Симоненко, О.В. Сулим, М.Ф. Шмиголь, Н.В. Шубелка, Ю.С. Юшкевич. Київ: Центр учбової літератури, 2017. С. 71-74.

6. Філософія в Україні XIX-XX ст.

1. Волинка Г.І., Гусев В.І., Огородник І.В., Федів Ю.О. Вступ до філософії: Історико-філософська пропедевтика: Підручник. Київ: Вища шк., 1999. С. 546-609.
2. Гнасевич Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. С. 55-59.
3. Кремень В. Г., Ільїн В.В. Філософія: Логос, Софія, Розум [Підруч. для студ. вищ. навч. закл.] Київ: Книга, 2006. С. 346-351.
4. Огородник І.В., Огородник В.В. Історія філософської думки в Україні. Курс лекцій: Навч. посіб. Київ: Вища шк.: Т-во «Знання», КОО, 1999. С. 353-388.
5. Причепій Є.М., Черній А.М., Гвоздецький В.Д. Філософія [Текст]: посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Вид. центр «Академія», 2005. С. 240-253.
6. Сілаєва Т.О. Філософія: Навчальний посібник. Тернопіль: Астон, 2008. С. 105-113.

7. Філософія: навчально-методичний посібник для студентів спеціальності 014 Середня освіта. Частина 1/ автори-укладачі: М.П.Плахтій, Т.В.Сулятицька [Електронний ресурс] . Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. С. 99-107. <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/6054>

ЗАВДАННЯ ДЛЯ СКЛАДАННЯ СЛОВНИКА

Дати визначення понять:

Світогляд	Агностицизм	Ренесанс	Людина
Міфологія	Монізм	Реформація	Суспільство
Релігія	Дуалізм	Антропоцентризм	Особистість
Філософія	Матеріалізм	Емпіризм	Свідомість
Метод	Дуалізм	Раціоналізм	Мислення
Методологія	Плюралізм	Пантеїзм	Розвиток
Онтологія	Елеати	Категоричний	Рух
Гносеологія	Перипатетики	імператив І.Канта	Пізнання
Праксеологія	Епікуреїзм	Філософська	Істина
Аксіологія	Стоїцизм	Антропологія	Соціальна філософія
Матеріалізм	Гностицизм	Екзистенціалізм	Матерія
Ідеалізм	Номіналізм і реалізм	Позитивізм	Лікей
Софісти	Теологія	Психоаналіз	Аксіологія
Антропоцентризм	Томізм	Герменевтика	Схоластика
Гуманізм	Неотомізм	Буття	Патристика
Теоцентризм	Деїзм	Мудрість	Діалектика

ПИТАННЯ МОДУЛЬНОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

1. Дайте визначення філософії.
2. Одна з форм суспільної свідомості – сукупність духовних уявлень, заснованих на вірі у надприродні сили, а також відповідна поведінка та дії.
3. Що об'єднує міф з філософією?
4. Спосіб пізнання, дослідження явищ природи та суспільного життя.
5. У якому із напрямів філософії визнається первинність матерії відносно свідомості, духу?
6. Що вивчає філософська антропологія?
7. У чому суть ідеалістичної філософії?
8. Головні відмінності філософії від науки.
9. Вчення, що досліджує позафізичні, незмінні, надійні підстави суцього.
10. У якому з розділів філософії основним є поняття «істини»?
11. Назвіть основу світу, згідно з ученням Демокрита.
12. Якою є основна проблематика конфуціанства?
13. Хто є засновником даосизму?
14. У якому з напрямів східної філософії стверджується, що життя – це страждання?
15. Якій із шкіл належить моральний ідеал «досконаломудрої людини».
16. Античний філософ, який стверджував: «Я знаю лише те, що я нічого не знаю».
17. Що є основою речей за Платоном?
18. Основні школи елліністичного періоду античної філософії.
19. Хто є автором вислову: «Все тече, все змінюється, і не можна двічі увійти до однієї і тієї ж річки»?
20. Кому із античних філософів належить метод маєвтики?
21. Хто є автором вислову: «Вірую, бо це абсурдно»?
22. У який період історії філософії виникла проблема «подвійної істини»?
23. Засновник філософії томізму.
24. Вкажіть філософів періоду Середньовіччя?
25. Яка з названих проблем стала причиною суперечок між номіналістами та реалістами в середньовічній філософії?
26. Періоди середньовічної філософії.
27. Головна особливість філософії епохи Відродження.
28. У чому суть ідеї пантеїзму?
29. Ідеологи протестантизму в період північного Відродження.
30. До якої ідейної позиції належали погляди Дж.Бруно?
31. Мислитель, який вважав, що від народження мозок людини є «чистою дошкою», тобто в ньому немає нічого, окрім простої здатності бути органом пізнання і мислення.
32. Філософ, який стверджував, що емпіричний досвід має мінливий, нестійкий характер, а за допомогою відчуттів людина сприймає світ залежно від обставин, і тому надії слід покладати на розум.
33. Головна проблема філософії Нового Часу.
34. Хто є автором категоричного імперативу?

35. Філософ, який відстоював тезу про множинність субстанцій.
36. Хто є автором вислову: «Я мислю, отже я існую»?
37. Як Г. Гегель називав свою філософську систему?
38. Яким терміном І. Кант позначив «суть»?
39. Філософське вчення Л. Феєрбаха.
40. Хто із філософів представляв дійсність як розвиток «абсолютного духу»?
41. Структура людської психіки яку запропонував З. Фройд.
42. Кому із філософів належить ідея «переоцінки цінностей» європейської культури?
43. Хто є автором творів «Так говорив Заратустра», «Антихристиянин»?
44. До якого напрямку сучасної філософії належать Камю, Сартр, Ясперс?
45. Вчення, згідно з яким основою світу є щось нерозумне (воля, інстинкт), а джерелом пізнання інтуїція, почуття.
46. Проблема сенсу життя є однією з головних у якому із напрямів сучасної філософії.
47. Хто із мислителів вважав найважливішим мотивом життєдіяльності особистості «волю до влади»?
48. Хто є засновником позитивізму?
49. Автор основних принципів феноменології.
50. Проблема свободи у філософії Ж.-П. Сартра.
51. Антеїзм, як прикметна риса філософської думки України.
52. Кому із давньоруських мислителів належить твір «Слово про Закон та Благодать»?
53. Автор праці «Серце та його значення в духовному житті людини за вченням слова Божого».
54. Назвіть засновника української традиції «філософії серця».
55. Складові філософської концепції Г. Сковороди.
56. Концепція кордоцентризму.
57. Автор вчення про ноосферу.
58. Хто з названих філософів продовжив традицію «філософії серця», яку започаткував Г. Сковорода?
59. Вітчизняний дослідник проблеми взаємозв'язку мови та мислення, автор праці «Думка та мова».
60. Прибічник теорії інтегрального націоналізму.
61. Що досліджує онтологія?
62. Концепції щодо кількості існуючих субстанцій.
63. Яке розуміння субстанції у ідеалізмі?
64. У якому із філософських напрямів визнається існування множини вихідних основ і начал буття?
65. Спосіб існування матерії.
66. Найвища форма руху матерії.
67. Розкрийте сутність поняття часу.
68. Розкрийте сутність поняття простору.
69. Основні форми буття.
70. Що таке «соціально-організована матерія»?

71. У якому з філософських напрямків свідомість розглядається як властивість високоорганізованої матерії?
72. Що притаманно людській свідомості?
73. У чому унікальність кожної національної мови?
74. Суб'єктивний образ об'єктивного світу.
75. Форми відображення в залежності від типів матеріальних систем.
76. Свідомість у розумінні вульгарних матеріалістів.
77. Як розуміли свідомість представники гілозоїзму?
78. Форми чуттєвого пізнання дійсності.
79. Головне питання гносеології.
80. Розкрийте сутність поняття пізнання.
81. Емпіричні методи пізнання.
82. Істина, яка відображає предмет в повному об'ємі.
83. Вчення, що вважає джерелом і критерієм знання розум.
84. Автор твердження: «Душа людини від природи є «чистою дошкою» (tabula rasa), на якій чуттєвий досвід малює свої візерунки».
85. Закон заперечення заперечення Г. Гегеля.
86. Агностицизм.
87. Що є основою пізнання та її рушійною силою?
88. Як у сучасній теорії пізнання сприймається суб'єкт пізнання.
89. Діалектика як філософський метод.
90. Філософ, засновник античної діалектики.
91. Основний критерій істини.
92. Предмет вивчення філософської антропології.
93. Як визначає людину Декарт?
94. Трудова теорія про визначальні чинники антропогенезу.
95. Кому належить визначення: «Людина - це міра всіх речей...»?
96. Що позначає поняття антропосоціогенез?
97. Предмет вивчення соціальної філософії.
98. Вчення про ноосферу.
99. Поняття «друга природа» .
100. Вкажіть термін для позначення процесу входження індивіда в суспільство та культуру, а також процес освоєння соціокультурного простору.
101. Вкажіть найбільш повне визначення поняття «суспільство».
102. Суспільна свідомість, її форми.
103. Моральна свідомість.
104. Форми раціонального пізнання дійсності.
105. Чим особлива «жива матерія»?
106. Хто із стародавніх філософів уперше використовує поняття «філософія»?
107. Яка з форм світогляду є історично найпершою?
108. Який античний мислитель вперше в історії філософії класифікував науки?
109. Яке начало, згідно з вченням Аристотеля, є активним?
110. Філософське вчення, згідно з яким Бог створив світ, дав першопоштовх і надалі не втручається у світ.
111. Що досліджує герменевтика?

112. Хто з філософів вважається засновником феноменології?
113. Що таке екзистенція?
114. Яку назву має метод розроблений З. Фройдом?
115. Закон діалектики, що вказує напрям, форму та результат процесу розвитку.

ПИТАННЯ ДО ІСПИТУ

1. Філософія та світогляд. Структура світогляду.
2. Розкрийте сутність міфологічного і релігійного світогляду та їх відмінність від філософського світогляду.
3. Особливості та структура філософського знання.
4. Філософія і наука. Філософська рефлексія.
5. Філософія Стародавньої Індії. Основні філософські школи та їх вчення.
6. Філософська думка Стародавнього Китаю. Конфуцій про людину та її виховання. Даосизм про начала буття.
7. Антична філософія досократівського періоду (мілетська, піфагорійська, елеатська школи, філософія Геракліта).
8. Особливості класичної доби античної філософії (софісти, Сократ, Платон, Аристотель).
9. Сутність філософії Платона: світ речей і світ ідей. Поняття ідеалізму.
10. Елліністичний період античної філософії (епікуризм, стоїцизм).
11. Етапи розвитку християнської середньовічної філософії. Апологетика, патристика, схоластика.
12. Проблема співвідношення віри і розуму у середньовічній філософії.
13. Антропологічний характер філософії Відродження.
14. Філософські ідеї Північного Відродження (Реформація).
15. Пантеїзм філософії Відродження. Філософія М. Кузанського, Дж. Бруно.
16. Емпіричний напрямок у філософії Нового часу. Поняття індуктивного методу.
17. Раціоналістичний напрямок філософії Нового часу (Декарт, Спіноза, Лейбніц).
18. Філософські ідеї Просвітництва (Дідро, Вольтер, Руссо).
19. Німецька класична філософія: загальна характеристика.
20. Кантова революція в пізнанні: критичний аналіз пізнавальних здібностей людини (три ступені пізнання), категоричний імператив.
21. Абсолютний ідеалізм Гегеля (абсолютна ідея, діалектика, філософія історії).
22. Антропологічний матеріалізм Л. Фейєрбаха і сучасність.
23. Особливості та основні напрями сучасної світової філософії.
24. Перегляд класичної моделі світорозуміння. Виникнення позитивізму. «Перший позитивізм» О. Конта і Г. Спенсера.
25. «Філософія життя». Філософські погляди Ф. Ніцше. Ідея надлюдини в філософії Ф. Ніцше.
26. Ідея несвідомого і психоаналіз З. Фрейда. Структура психіки особистості за З. Фрейдом.
27. Проблеми людини та її існування в філософії екзистенціалізму. М. Гайдеггер, Ж.-П. Сартр, А. Камю, К. Ясперс.
28. Феноменологія та філософська герменевтика.
29. Сучасна релігійна філософія. Неотомізм, його антропоцентрична переорієнтація. Християнський еволюціонізм П. Тейяра де Шардена.
30. Постмодерна філософія.

31. Дохристиянські витоки української філософії.
32. Філософська думка в культурі Київської Русі. Розуміння філософії як «любові до мудрості».
33. Києво-Могилянська академія, її вплив на формування філософської думки України.
34. Григорій Сковорода: вчення про «дві натури» і «три світи»; концепція «спорідненої праці» та розуміння щастя.
35. Український романтизм. «Філософія серця» П.Д. Юркевича.
36. Українська філософська та суспільно-політична думка другої половини XIX-XX століття.
37. Філософія української національної ідеї (В. Липинський, Д. Донцов).
38. Онтологія як філософська дисципліна, її предмет та основна проблематика. Метафізика як онтологія буття.
39. Категорія буття в історико-філософському контексті. Форми буття.
40. Поняття про субстанцію.
41. Поняття матерії, її історичний генезис. Єдність матерії, руху, простору та часу.
42. Філософське розуміння руху. Форми руху.
43. Простір і час – форми буття матерії. Властивості простору та часу.
44. Буття Бога у філософській інтерпретації.
45. Свідомість як вища форма відображення дійсності. Структура свідомості. Свідоме та несвідоме.
46. Еволюція філософських уявлень про свідомість.
47. Суспільна природа свідомості. Свідомість та мова.
48. Духовне життя суспільства та його структура. Буденна і теоретична свідомість, форми суспільної свідомості.
49. Діалектика як вчення про розвиток та спосіб філософування. Закони діалектики.
50. Категорії діалектики як загальні форми відображення буття.
51. Проблема пізнаваності світу в філософії. Скептицизм, агностицизм.
52. Практика – критерій істини, основа і ціль пізнання. Види практики.
53. Єдність чуттєвого і раціонального моментів пізнання.
54. Місце інтуїції у пізнанні.
55. Проблема істини в філософії. Співвідношення абсолютної та відносної істини.
56. Людина як об'єкт філософського осмислення.
57. Проблема життя і смерті в духовному досвіді людства.
58. Проблема людської свободи.
59. Суспільство, його історичне виникнення. Структура й функції суспільства.
60. Основні чинники суспільного розвитку.
61. Типологія суспільства.
62. Проблема національної ідентичності. Націоналізм.

ГЛОСАРІЙ

Абсолют (*лат. absolutus – довершений, безумовний, необмежений*) – те, що нічим не зумовлене, ні від чого не залежне. У філософії під абсолютотом розуміють Бога, субстанцію, ідею (Гегель). Абсолютне протилежне відносному (зумовленому, залежному).

Абстракція (*лат. abstractio – віддалення*) – мислене відокремлення окремих властивостей предметів і перетворення їх на самостійні об'єкти (наприклад, електропровідність, твердість, вартість тощо). Більшість наукових понять утворені в такий спосіб.

Абсурд (*лат. absurdus – немилозвучний, безглуздий*) – нісенітниця, позбавлена сенсу дія. У філософії Камю – одне з головних понять, яке характеризує життя людини.

Агностицизм (*грец. agnostos – неізнаний*) – напрям у філософії, прихильники якого заперечують пізнаваність суті речей, об'єктивної істини (Юм, Кант, позитивісти). Агностики протиставляють світ як він нам даний (пізнаваний) і світ сам по собі (принципово недосяжний). Знання, з їх точки зору, не дає відображення сутності дійсності, а в кращому разі обслуговують утилітарні потреби людей. Корені агностицизму в принциповій незавершеності процесу пізнання.

Аксіологія (*грец. axios – цінний*) – вчення про цінності, філософська дисципліна, яка вивчає ціннісне ставлення людини до світу – етичне, естетичне, релігійне та ін.

Аксіоматичний метод – спосіб побудови наукової теорії, коли за її основу беруться аксіоми, з яких усі інші твердження цієї теорії виводяться логічним шляхом (доведенням).

Альтернатива (*лат. alterno – чергує, змінює*) – вибір між двома суперечливими можливостями.

Альтруїзм – моральний принцип, в основі якого бажання блага іншому, протилежний егоїзму.

Аморалізм – нігілістичне ставлення до моральних норм.

Аналіз – метод пізнання, який полягає в розчленуванні цілого на частини.

Аналітична філософія – напрям у сучасній західній філософії, який зводить філософську діяльність до аналізу мови.

Аналогія – умовивід, в якому на основі схожості предметів за одними ознаками робиться висновок про їх можливу схожість за іншими ознаками. А. складає основу моделювання.

Антитеза (*грец. antitesis – протиставлення*) – твердження, яке заперечує тезу (вихідне твердження).

Антропологізм – філософська концепція, яка всі світоглядні проблеми (що таке світ, суспільство, Бог та ін.) розглядає крізь призму людини. Людина є мірою всіх речей (Протагор).

Антропологія філософська – філософське вчення про людину (Шелер, Гелен, Тейяр де Шарден), яке виводить культуру зі специфіки природи людини.

Антропоцентризм – філософський принцип, згідно з яким людина вважається центром Всесвіту, найвищою метою всього, що відбувається у світі.

Апологети (*грец. apologetikos – захисний*) – ранньохристиянські письменники (Юстин, Тертулліан, Оріген) III ст, які захищали від критики християнське вчення.

Апорія (*грец. aroгіa – непрохідність, безвихідь*) – проблема, що важко піддається вирішенню, пов'язана із суперечністю між даними спостереження і досвідом та їх аналізом у мисленні; суперечність у міркуванні, корені якої перебувають за межами логіки. Відкрив А. Зенон з Елеї (апорії руху – Ахілл і черепаха, простору і часу). Поняття А. близьке за змістом до антиномії.

Апостеріорі (*лат. a posteriori – з наступного*) – знання, набуте в процесі досвіду.

Ап'юрі (*лат. a priori* – з попереднього досвіду) – ідеї, форми пізнання, які, на думку деяких мислителів, наявні в свідомості до досвіду, не набуті з досвіду У філософії Канта категорії проголошуються ап'юрними формами мислення. Ап'юризм близький до концепції вроджених ідей. Протилежним до А. є поняття апостеріорі.

Архетип – первинні, вроджені психічні структури, первинні схеми образів фантазії, що містяться в так званому колективному несвідомому й ап'юрно формують активність уяви; складають основу загальнолюдської символіки, виявляються у міфах і віруваннях, снах, творах літератури тощо.

Аскетизм (*грец. asketes* — добре навчений, подвижник) — моральне вчення, яке пропагує крайнє обмеження потреб людини, відмову від життєвих благ. Протилежне гедонізму.

Атман — дух, душа, активне свідоме начало в індійській ведичній традиції.

Безкінечне — протяжність, кінець якої безперервно віддаляється. Діалектично пов'язане з кінечним, складається з кінечного.

Брахман — світова душа, духовне абсолютне начало в індійській ведичній філософії.

Буддизм — одна з трьох світових релігій (поряд з християнством та ісламом). Виходячи з положення, що життя є страждання, в основі якого лежать бажання, буддизм пропонує свій шлях подолання страждань. Учить про перевтілення душі (сансара): про закон відплати за вчинені проступки (карма). Метою життя буддиста є досягнення нірвани – злиття з божественною першоосновою Всесвіту.

Буття – 1) найзагальніша визначеність речей, з якої розпочинається процес пізнання (Гегель). Перш ніж визначати, яка річ, відбувається констатація її буття; 2) найзагальніша властивість всього сущого (і матеріальні речі та ідеї, і цінності мають буття й об'єднуються людиною в єдиний світ); 3) буття як об'єктивне існування на протигагу фантому, ілюзії.

Відчуження — стан напруги, ворожості щодо суб'єктивного і об'єктивного, духовного і матеріального, розумного і стихійного, особистого і суспільного. У загальному значенні – це відношення між творцем і творінням, яке збунтувалось і живе власним життям, нав'язуючи свою логіку творцю; термін широко вживався в німецькій класичній філософії (Фіхте, Гегель, Фейербах) і марксизмі.

Відчуття — відображення у свідомості людини певних сторін, якостей предметів, які безпосередньо діють на органи чуття.

Віра – не обґрунтоване розумом прийняття існування чогось (Бога, долі, моральних чеснот іншого, Атлантиди, наукових об'єктів) за істину та дії, що відповідають цим прийняттям.

Волюнтаризм (*лат. voluntarius* – залежність від волі) – течія в метафізиці (і психології), яка в основу світових процесів (і психологічного життя людини) ставить волю як ірраціональне, тобто несвідоме начало. Найвідоміші представники – Шопенгауер, Ніцше, які проголосили основою всіх явищ світу і людського життя волю.

Вульгарний матеріалізм – течія в матеріалізмі XVIII—XIX ст. (Бюхнер, Фохт), яка спрощено зводила свідомість людини до фізіологічних процесів. Особливості мислення вони визначали залежно від клімату, їжі та ін.

Гедонізм (*грец. hedono* – насолода) – етичне вчення, яке проголошує метою життя людини насолоду (Епікур, просвітники та ін.).

Герменевтика (*грец. hermenevein* – пояснювати, тлумачити) – філософський метод тлумачення та розуміння феноменів культури, зокрема текстів, їх залежності від контексту культури, в якому він існував, і від культури суб'єкта, який здійснює інтерпретацію.

Гілозоїзм (*грец. hyle* — тут, зое — життя) — погляд, згідно з яким матерія наділена чуттєвістю, яка різною мірою властива неживим, живим тілам і людині (Бруно, Спіноза).

Гіпотетико-дедуктивний метод – спосіб теоретичного дослідження, який передбачає створення системи дедуктивне пов'язаних між собою гіпотез, з яких виводять твердження про емпіричні факти.

Гносеологія – теорія пізнання, одна з головних філософських дисциплін, яка досліджує закономірності процесу пізнання.

Громадянське суспільство – суспільство, в якому існує і постійно розширюється сфера вільного волевиявлення, яке сприяє розкриттю внутрішнього потенціалу людей і досягається через систему інституцій і відносин, покликаних забезпечити умови для самореалізації окремих індивідів та їхніх об'єднань.

Гуманізм (лат. *humanus* – людський) – 1) ідейний напрям у культурі Відродження, який обстоював право на існування незалежної від релігії світської культури; 2) риса світогляду, яка в розумінні людини виходить з «вічних цінностей» і «природних прав». Г. долає національні, расові, релігійні та соціальні обмеженості у ставленні до людини.

Дао – одне з основних понять китайської філософії, означає першопричину, що породжує речі, дорогу, долю, пустоту.

Дедукція (лат. *deductio* – виводжу) – метод пізнання, в основі якого рух думки від загального до одиничного.

Деїзм (лат. *deus* – Бог) – філософське вчення, згідно з яким Бог створив світ, дав першопоштовх і надалі не втручається у справи.

Детермінізм (лат. *determinans* – той, що визначає, обмежує) – пояснення явищ на основі причинної зумовленості. Принцип Д. є провідним у науці та матеріалістичній філософії.

Діалектика (грец. *dialectike* – мистецтво вести бесіду) – один з методів філософії, згідно з яким будь-яке явище перебуває в зміні, розвитку, в основі якого взаємодія (боротьба) протилежностей (Гегель, Маркс). Основні ідеї Д. за Гегелем: перехід кількісних змін в якісні, взаємопроникнення протилежностей і заперечення заперечення.

Діалектичний матеріалізм – термін, яким позначалась філософія К.Маркса в радянському марксизмі. Діалектика Гегеля була ідеалістичною, а матеріалізм Фейєрбаха був недіалектичним (метафізичним). Маркс поєднав матеріалізм і діалектику.

Досвід – сукупність переживань людини. Виділяють зовнішній досвід, зумовлений відносинами з іншими людьми чи речами світу і внутрішній, в основі якого – саморефлексія, роздуми.

Дуалізм (лат. *dualis* – двоякий) – світогляд, який вихідними вважає два рівноправні та протилежні начала (матерію і дух, світле і темне).

Дух – ідеальне начало (принцип) на протигагу природі як матеріальному началу. В людині розрізняють тіло (матеріальне), душу (сукупність психічних процесів) і дух – настанова на всезагальне – моральні, релігійні та правові цінності, естетичні ідеали, світоглядні істини.

Евдемонізм – античний принцип життєрозуміння, пізніше в етиці – принцип тлумачення й обґрунтування моралі, за яким щастя (блаженство) є найвищою метою життя.

Евристика (грец. *heuristike* – находити) – наукова дисципліна, яка досліджує процес творчості й намагається віднайти його закономірності.

Егоїзм (фр. *egoisme* – себелюбство) – спосіб мислення і поведінки, в якому вихідними є власні інтереси.

Екзистенціалізм (лат. *existentia* – існування) – суб'єктивістське вчення, в якому вихідні значення суцього (що таке річ, просторовість, часовість, інша людина та ін.) виводяться з існування (екзистенції) людини.

Еклектика – (грец. *eklektikos* – той, що вибирає) – поєднання в одному вченні несумісних, часто суперечливих елементів. Е. свідчить про кризу в духовному розвитку, відсутність довершеної системи, яка б пододала ці суперечності.

Елеати – представники давньогрецької філософської школи VI—V ст. до н.е., яка протиставляла мислення чуттєвому сприйняттю, висунула вчення про ілюзорність всіх помітних змін і відмінностей між речами, про незмінну сутність справжнього буття. Виникла в м. Елеї.

Емпіризм – філософський напрям, який основою пізнання вважає чуттєвий досвід

(емпірію).

Епістемологія (грец. *epistemologia* – теорія пізнання) – частина філософії, що вивчає загальні риси процесу пізнання та результат знання: основи і межі; достовірність і недостовірність. Вживається переважно як вчення про наукове пізнання.

Естетика (грец. *estetikos* – *чуттєво сприймане*) – філософське вчення про прекрасне, про художнє освоєння дійсності. Основні категорії Е.: «прекрасне», «трагічне», «комічне». Основна проблема — специфічне оцінне ставлення людини до дійсності.

Есхатологія (грец. *eschatos* – *останній*) – вчення про кінцеву долю людства і світу; складова частина будь-якої релігії.

Етатизм (франц. *etatisme*, від *etat* — *держава*) — активне втручання держави в економічну, політичну, духовну та інші сфери суспільства.

Етика (лат. *etika* – *звичай, характер*) — філософське вчення про мораль, походження і природу моральних норм, спосіб їх функціонування в суспільстві; теорія моралі.

Закон – об'єктивний, істотний, необхідний, сталий зв'язок або відношення між явищами.

Заперечення заперечення – один з основних принципів діалектики Гегеля, який полягає в тому, що друге заперечення (синтез) знімає протилежності тези і антитези. (Ця подія і випадкова, і не випадкова.)

Зміст — категорія філософії; те, що підлягає «формуванню» – елементи (складові) певної системи (форми). В процесі пізнання відбувається формалізація змісту (переведення його в графіки, формули).

Ідеалізм — напрям у філософії, який первинним вважає ідеальне начало – Бога, дух, розум тощо. Згідно з І. духовна субстанція є творцем світу. Відрізняють об'єктивний (Платон, Гегель) і суб'єктивний (Берклі, Мах) ідеалізми.

Ідеальне – протилежне матеріальному. До сфери ідеального відносять поняття, цінності, ідеї, Бог. Матеріальні речі характеризуються речовинністю, просторовістю, часовістю, причинністю; ідеальне позбавлене цих рис. Відношення між ідеальними предметами засноване на логічності.

Ідеологія – сукупність поглядів нації, класу, суспільної групи на їх місце в світі, на розвиток історії та ін. І. подібна світській релігії, вона цементує соціальну одиницю, підносить її у власних очах.

Індивідуалізм — тип світогляду, сутність якого є абсолютизація позиції окремого індивіда в його протиставленні суспільству.

Індукція (лат. *iniciio* – *наведення*) — логічний умовивід від часткового, одиничного до загального.

Інтенція (лат. *intentio* – *стремління*) — спрямованість акту свідомості на певний предмет. Наприклад, у сприйманні дерево, будинок, в міркуванні – числа, в фантазії – русалки і т. ін.

Інтерсуб'єктивний – такий, що існує лише в межах взаємодії суб'єктів. Інтерсуб'єктивними є, наприклад, моральні чи правові норми: вони не суб'єктивні і не об'єктивні.

Інтуїтивізм – течія у філософії, яка абсолютизує роль інтуїції в пізнанні (Шопенгауер, Бергсон).

Інтуїція (лат. *intueri* – *уважно дивлюсь*) – безпосереднє охоплення сутності предмета. В основі І. вроджена здатність (талановитість), тривалий досвід, які допомагають досягнути сутність явища, опускаючи опосередковані ланки.

Ірраціоналізм — вчення, згідно з яким основою світу є щось нерозумне (воля, інстинкт), а джерелом пізнання інтуїція, почуття.

Істина – адекватне відтворення дійсності в пізнанні, відповідність знання дійсному стану речей (див. конвенціоналізм і прагматизм). Гегель вважав, що І. є системою знання, яка

постійно перебуває в розвитку. Звідси поняття абсолютної (повної) і відносної (неповної) істини. Інші філософи не сприймають цієї концепції істини.

Карма — в буддизмі, джайнізмі та індуїзмі означає закон відплати за моральні вчинки в минулому, який діє при перевтіленні після смерті людини в іншу істоту.

Картезіанство – напрям у філософії у XVII—XVIII ст. теоретичною основою якого було вчення Декарта (латинізоване ім'я – Картезіус), що обстоювало раціоналізм у теорії пізнання та механістичний матеріалізм у поясненні явищ природи.

Категоричний імператив — безумовний моральний обов'язок, веління. Термін, запроваджений Кантом. Суть його Кант формулював так: поведься так, щоб правила твоєї поведінки могли стати законом для діяльності всіх людей.

Категорії – загальні структури або властивості суцього – речей, процесів, живого, ідеальних предметів (всього, що утворює світ; загальні форми мислення).

Кількість — число, величина, чисельна визначеність: відмінність речей однієї якості (вага, довжина) або міра сукупності речей однієї якості. Згідно з Гегелем, К. на певному етапі переростає в якість.

Конвенціоналізм – філософський напрям, згідно з яким наукові теорії та поняття є наслідком довільної угоди (конвенції) між ученими, укладеної за принципом «зручності».

Конфуціанство – філософське вчення, яке у відношеннях людини і світу проголошує верховенство добра, захищає непорушність установлених небом суспільних понять.

Креаціонізм (лат. *creatio* – *творення*) – вчення, що пояснює походження і різноманітність світу божественним творчим актом з «нічого».

Культура (або цивілізація) — сукупність духовних і матеріальних досягнень певного суспільства (наприклад, китайська культура або китайська цивілізація). Поняття цивілізація використовують і для позначення вищого рівня розвитку людства загалом, який настає після епох дикості та варварства (наприклад, у концепції Л. Г.Моргана). На сьогодні цивілізованим вважають суспільство з високим рівнем культурного й технологічного розвитку.

Лібералізм (лат. *liberalis* – *вільний*) — вільнодумство, переконання, що виступають проти традицій, звичаїв і догм. У політиці Л. протистоїть консерватизму, в економіці виступає за вільну конкуренцію проти втручання держави. Підкреслює цінність особистості.

Логіка — наука про закони та форми людського мислення. Аристотель відкрив основні її закони: закон тотожності; закон несуперечності; закон виключеного третього. Дотримання законів і правил Л. є запорукою істинного мислення.

Логос – у давньогрецькій філософії – світовий розум, закон (Геракліт); у неоплатоніків і гностиків – думка і слово Бога.

Малі соціальні групи (мікросоціальні спільноти) — спільноти, які об'єднують незначну кількість людей (до кількох десятків) на основі безпосередніх тісних контактів, стійкого спілкування, певних цінностей і норм поведінки.

Матеріалізм – напрям в історичному розвитку філософії, який вважає матерію першоосновою всього суцього, намагається пояснити всі явища і процеси через матеріальні причини. Протистоїть ідеалізму і релігії. М. був притаманний давньогрецьким філософам (Демокріт), Просвітництву XVII- XVIII ст. (Дідро Ламетрі).

Матерія – філософська категорія, протилежна ідеї, ідеальному. Матеріальність речей чи процесів визначається їх речовинністю, просторово-часовим буттям, причинними зв'язками з іншими речами і процесами. В деяких філософських системах М. як неживе протиставляється живому.

Метафізика – умоглядне вчення про найзагальніші види буття – світ, Бога й душу.

Метод – сукупність правил дії (наприклад, набір і послідовність певних операцій), спосіб, знаряддя, які сприяють розв'язанню теоретичних чи практичних проблем.

Мислення – активний процес узагальнення й опосередкованого відображення дійсності, який забезпечує розгортання на основі чуттєвих даних закономірних зв'язків цієї дійсності та вираження їх у системах понять.

Міра – філософська категорія, яка відображає співвідношення, гармонію кількісних і якісних ознак предмета. М. – це протяжність (інтервал) кількісних змін, в межах якої якість залишається незмінною. Бути в мірі означає не виходити за межу, не переходити в іншу якість.

Містицизм (грец. *mystika* – *таємні обряди, таїнство*) – релігійно-філософський світогляд, який вважає можливим осягнення божественного (трансцендентного, надприродного) буття шляхом відходу від світу і занурення в глибини власної свідомості, віра в можливість безпосереднього спілкування з Богом через злиття з ним власної свідомості. Характерний для багатьох релігійних культів, філософських вчень (Беме, Сведенберг та ін.).

Міф (грец. *mythos* — *казання, легенда*) – світогляд родового і ранньокласового суспільства, в якому одухотворені й персоніфіковані природні сили та соціальні явища. Міфологічне відтворення дійсності зумовлене низьким рівнем розвитку матеріального виробництва. В М. синтетичне злиті зачатки науки, релігії, філософії, моралі, мистецтва. М. – засіб духовного контролю роду над індивідом.

Мова – спеціалізована, інформаційно-знакова діяльність із вираження думки, мислення, свідомості.

Нація – духовно-соціальний різновид стійкої людської спільності, що склалась історично на певній території і характеризується глибоким внутрішнім відчуттям, самоусвідомленням власної належності до певної етнічної групи та спільністю мови, культури, побуту й звичаїв, історичних переживань, психічного складу, антропологічних особливостей, економічних інтересів у творенні матеріальних цінностей, території «життєвого простору».

Номіналізм (лат. *nomen* – ім'я) – філософське вчення, що заперечує онтологічне значення універсалій (загальних понять), стверджуючи, що універсалії існують не в дійсності, а тільки в мисленні.

Об'єктивний ідеалізм — філософська система, згідно з якою першоосновою світу є духовна субстанція. Ця субстанція існує об'єктивно, незалежно від суб'єкта. Представниками є Платон, Гегель, неотомісти.

Об'єктивність – відтворення об'єкта за його власною мірою (вимірювання твердості, теплоти об'єкта, тощо за певними еталонами). Характеризує відношення суб'єкта до об'єкта.

Пантеїзм – філософське, релігійне вчення про присутність Бога у естві самої природи, ототожнення Бога з природою, розчинення Бога в природі, або, навпаки, природи у Богові.

Патристика (лат. *Pater* – батько) – сукупність філософських доктрин християнських мислителів (отців церкви) II–VII ст.

Персоналізм – релігійно-філософська течія, яка вищою реальністю і цінністю вважає персону – людину, Бога. Світ – сукупність духовних персон (на зразок монад Лейбніца).

Підсвідоме – одне з основних понять психоаналізу Фрейда, яким позначають психічні процеси, що виникають і протікають поза свідомим контролем. Проявляється в снах, обмовках та ін.

Пізнання – процес цілеспрямованого відтворення дійсності в абстрактних образах (поняттях, теоріях) людиною. Пов'язане з практичною діяльністю і зумовлене суспільним буттям людини.

Плюралізм (лат. *pluralis* – множинний) – філософські вчення, які визнають множинність субстанцій (Демокріт, Лейбніц); вчення, які визнають множинність поглядів на світ, істину, характерний для соціологічних течій Заходу.

Позитивізм (франц. *positivisme* – умовний, позитивний, побудований на думці) — філософський напрям, який єдиним джерелом істинного знання проголошує емпіричний досвід, заперечуючи пізнавальну цінність філософських знань, теоретичного мислення.

Прагматизм (грец. *πραγμ* – справа, дія) – філософська течія, яка зводить суть понять, ідей, теорій до практичних операцій підкорення навколишнього середовища і розглядає практичну ефективність ідей як критерій їх істинності.

Праксеологія – наукова дисципліна, що вивчає умови і методи ефективної практичної діяльності.

Практика – цілеспрямована предметна діяльність людини щодо перетворення світу. Практична діяльність – спосіб існування людини.

Причинність (*каузальність*) — взаємовідношення речей і процесів матеріального світу, за якого одні (причини) породжують інші (наслідок). Причинність основний принцип наукового пояснення світу, протистоїть диву (в релігії) – явищу, яке не має природних причин. В історії філософії Юм і Кант, а також неопозитивісти заперечують об'єктивність П., зводять її до суб'єктивної форми упорядкування досвіду.

Проблема — форма знання, змістом якої є те, що не пізнане людиною, але потребує свого пізнання.

Просвітництво – ідеологія молодого буржуазії XVIII ст., яка продовжувала гуманістичні традиції Відродження. Представники: Вольтер, Монтеск'є, Дідро, Руссо та ін.

Простір – одна з основних ознак матеріальності речей: форми існування матерії, що фіксує їх протяжність і порядок розташування. Субстанційна концепція простору і часу (Ньютон) визнає можливість існування їх без матерії, реляційна (Лейбніц, Ейнштейн) вважає, що простір і час є характеристиками матерії, які без неї не існують. Простір взаємопов'язаний з часом, визначається через час і навпаки. Якісно відмінним структурним рівням матерії притаманні якісно відмінні просторово-часові характеристики.

Протилежність – поняття, що відображає такі відношення між сторонами взаємодії, за яких вони взаємозумовлюють і взаємовиключають одна одну. Наприклад, полюси в електриці.

Психоаналіз – один із методів психотерапії та психологічне вчення, в основі якого лежить визнання домінуючої ролі підсвідомого в житті людини.

Раціоналізм – філософський напрям, який визнає центральну роль в аналізі розуму, мислення.

Реалізм – філософський напрям, згідно з яким загальні поняття (універсалії) існують реально як сутності речей.

Релятивізм (лат. *relativus* – відносний) – підхід, який абсолютизує мінливість, суб'єктивність істини. Притаманний суб'єктивістським напрямом філософії (софісти, сенсуалісти-суб'єктивісти).

Рефлексія (лат. *reflexio* – вигин, відображення) – акт пізнання, предметом якого є пізнавальна діяльність свідомості, «Я». Пізнання можна досліджувати через результати – зміну наукових ідей, теорій – об'єктивний метод, або через аналіз суб'єктивної діяльності пізнання – рефлексія. В цьому розумінні використовується Декартом, Локком, Гуссерлем.

Розсудок – початковий рівень мислення, де оперування абстракціями відбувається в межах певної незмінної, наперед заданої схеми.

Розум – вищий рівень раціонального пізнання, якому властиві творче оперування абстракціями та рефлексією, спрямованість на усвідомлення власних форм та передумов, самопізнання.

Романтизм – філософська течія, представники якої розглядали природу як художній

витвір духу, проповідували культ генія, відводили провідну роль у пізнанні мистецтву, інтуїції.

Самосвідомість – здатність людини поглянути на себе збоку, тобто дистанціюватися від себе, побачити себе очима інших.

Свідомість – відображення дійсності у формах, пов'язаних (прямо чи опосередковано) з практичною діяльністю. Можлива лише як суспільне явище, існує на основі мови. Феноменологія розглядає С. як потік актів (сприймання, пригадування, міркування та ін.), спрямовані на певні предмети (інтенціональність) і певним чином організовані часовим потоком свідомості.

Свідомість людини – нова якість психічної діяльності, за якої дійсність відображається у формах культури, тобто в штучних, неприродних формах, витворених людством у процесі історичного розвитку, практичних настанов, які регулюють ставлення людини до світу.

Світогляд – система найзагальніших знань, цінностей, переконань, практичних настанов, які регулюють ставлення людини до світу.

Свобода – одна з характерних рис людини, яка полягає в тому, що вона (подібно до Бога) може діяти (чи не діяти) з власної волі, не детермінуючись обставинами. С. є підставою моральності людини. В політичній сфері розширення свобод передбачає посилення відповідальності.

Семантика (грец. *semanticos* – той, що позначає) – розділ логіки, що вивчає відношення виразів мови (знаків) до позначуваних ними об'єктів і смислів, які вони виражають.

Семіотика (грец. *Semeiotike* – вчення про знаки) — наука про знакові системи. Основоположник – Ч. Пірс.

Сенсуалізм (лат. *sensus* – почуття, відчуття) – напрям у гносеології, згідно з яким відчуття є єдиним джерелом пізнання. Представники Локк, Берклі, Мах та ін. Поняття близьке за змістом емпіризму.

Синтез – метод пізнання, який полягає у поєднанні частин у ціле. Сім'я як мікросоціальна група – соціально-біологічна спільнота, що існує на основі шлюбних зв'язків, кровної спорідненості або всиновлення, яка регулює стосунки між чоловіком і дружиною, батьками і дітьми й відповідає за виконання притаманних їй різноманітних функцій.

Скептицизм (грец. *Skeptikos* – той, що розглядає, досліджує) — філософські погляди, які сповідують сумнів у можливості досягнення істини, здійснення ідеалів та ін.; давньогрецька філософська школа IV—III ст. до н. е., яка сповідувала ці ідеї (Піррон. Секст Емпірик).

Софісти – давньогрецькі мислителі V ст. до н. е. (Протагор та ін.), які вперше поставили людину в центр філософського пізнання (людина – міра всіх речей).

Соціальна роль – сукупність дій, які мусить виконувати особа, маючи певний статусу соціальної системи.

Соціальна спільнота – реально існуюча сукупність індивідів, що емпірично фіксується, відрізняється відносною цілісністю і є самостійним суб'єктом соціальної дії.

Сприйняття – цілісний образ предмета, безпосередньо даний у живому спогляданні в сукупності всіх його сторін, синтез певних окремих відчуттів.

Стоїцизм — напрям давньогрецької філософії епохи еллінізму, який, зосереджуючись на етичних проблемах, проповідував незворушність, відстороненість від бід і радощів життя.

Структура — закономірний зв'язок, усталене відношення між елементами системи (наприклад, відношення між словами в реченні).

Структуралізм – напрям у сучасній (переважно французькій) філософії, який вважає структурно-функціональний метод головним методом філософії. Розглядає структуру як вічне і незмінне, ігноруючи її розвиток. С. мав значний вплив у соціології, етнографії, мовознавстві та інших науках. Представники К. Леві-Стросс, М. Фуко та ін.

Суб'єктивізм – філософський напрям, який пояснює все суще через наявність свідомості суб'єкта.

Суб'єктивний ідеалізм – напрям у філософії, згідно з яким свідомість людини є творцем об'єктивного світу. Існує сенсуалістичний суб'єктивний ідеалізм (Берклі, Юм, Мах), який розглядає відчуття як суто суб'єктивне переживання, заперечуючи його об'єктивні джерела, і трансцендентальний суб'єктивний ідеалізм (Кант, Фіхте, неоканціанці, феноменологи, екзистенціалісти), згідно з яким категоріальна (чи інша) структура свідомості є схемою конструювання світу.

Суб'єктивність – нав'язування свого мірила об'єкта, не узгоджене з його властивостями.

Субстанція (лат. *substantia* – *сутність*) – незмінна першооснова всього суцього. Згідно з уявленням прихильників субстанційної моделі світу С. породжує всі явища світу і є їх об'єднуючим началом. Матеріалісти вважали субстанцією матерію, ідеалісти – Бога.

Суперечність – порушення закону несуперечності, згідно з яким два судження, що суперечать одне одному, не можуть бути одночасно істинними. У філософії Гегеля (діалектиці) С. розглядається як відношення між протилежностями і як джерело руху, розвитку.

Сутність – внутрішні, усталені, суттєві риси, які досягаються розумом. Одні філософи стверджують, що людина здатна пізнати лише явище (Берклі, Юм, Кант, позитивісти), діалектики ведуть мову про взаємозв'язок і взаємопроникнення явищ і сутності.

Схоластика (лат. *scholasticos* – *учений, шкільний*) – філософське вчення, в якому поєднані релігійно-філософські засновки з раціоналістичною методикою та формально-логічними проблемами.

Сцієнтизм (лат. *scientia* – *знання, наука*) – абсолютизація науки (наукових методів і цінностей) у філософії, соціології і суспільній свідомості взагалі. Знецінює гуманістичні (релігійні, етичні, естетичні та ін.) цінності й розглядає людину як біоробота. Поняття близьке за змістом до поняття «натуралізм».

Теологія – богослів'я, вчення про Бога, система християнських догматів.

Теорія (грец. *theoria* – *спостереження, дослідження*) – найрозвинутіша форма наукового знання, яка дає цілісне, системне відображення закономірних та сутнісних зв'язків певної сфери дійсності.

Теоцентризм – принцип, згідно з яким єдиний Бог проголошується абсолютним началом і центром Всесвіту, що зумовлює собою буття і смисл існування всього живого.

Томізм – філософське богословське вчення Томи Аквінського і його послідовників. Наприкінці ХІХ ст. трансформоване в неотомізм.

Трансцендентальне (лат. *transcendens* – *той, що виходить за межі*) — поняття, яким в деяких філософських системах позначаються правила (принципи) функціонування свідомості. В свідомості можна вичленити індивідуальні чуттєві (психічні) акти та однакові для всіх людей правила, схеми функціонування свідомості, які кантіанство та феноменологія називають трансцендентальними. Вони, отже, є потойбічними щодо чуттєвого «матеріалу» свідомості. Кант, зокрема, вважав трансцендентальними категоріальні схеми, за допомогою яких синтезувався чуттєвий досвід.

Трансцендентальний ідеалізм – ідеалізм, який досліджує трансцендентальне – категорії, правила діяльності свідомості як джерело конституювання об'єктивної дійсності.

Універсум – філософський термін, що позначає всю буттєву реальність (як досягну, так і недосягну для людини) у часі й просторі.

Уявлення – узагальнений чуттєво-наочний образ предмета, який справляв вплив на органи чуття в минулому, але вже не сприймається зараз.

Фальсифікаціонізм — принцип демаркації науки від «метафізики» (як альтернатива принципу верифікаціонізму), згідно з яким універсальне твердження є істинним, якщо жодне

одиничне твердження, яке логічно випливає з нього, не є хибним. Запропонований К. Поппером.

Феномен (грец. *phainomenon* — те, що з'являється) — в буденній мові — унікальне явище: у філософії чуттєві дані, взяті безпосередньо, як самі по собі. Наприклад, для художника яскравий захід сонця є Ф., і він сприймає його як самоданість. Для вченого — це явище, за яким приховується певна закономірність, сутність.

Феноменологія (грец. *phainomenon* — те, що з'являється) — філософське вчення про феномен, який постає не чим іншим, як з'явою певної реальності, її самовияв і саморозкриття. Ф. не розкриває реальності, а засвідчує її такою, якою вона є.

Філософія — теоретичний світогляд, вчення, яке прагне досягнути всезагального у світі, в людині і суспільстві. Філософія вибудовується із сумнівів і обґрунтовувань, доведень, живе у вільних дискусіях, а тому по-справжньому можлива лише в демократичному суспільстві. Філософськими дисциплінами є метафізика, онтологія, гносеологія, філософська антропологія, логіка, етика, естетика та ін. Ф. вивчає всі феномени культури під кутом зору всезагальності, тобто їх суті, місця та функції в культурі.

«Філософія життя» — напрям у некласичній філософії кінця XIX — початку XX ст., представники якого проголосили життя (в біологічній чи психологічній формах) основним предметом філософії. Представники — Ніцше, Дільтей, Бергсон.

Форма — зовнішній вияв предмета, певного змісту, внутрішня структура, певний порядок предмета або перебігу процесу.

Цивілізація (лат. *civilis* — громадянський) — в широкому розумінні — те ж, що й культура; у вузькому — певний рівень розвитку культури, який передбачає наявність державності, письма, техніки тощо.

Цінність — значимість, яку люди надають речам, явищам і яка складає основу ставлення до них (вибору, надання переваги тощо). Цінність наявна лише в актах оцінки, коли вибирають, вибудовують ієрархічну структуру цінностей. Цінності мотивують поведінку людей. Проблему цінностей досліджували неокантіанці (Ріккерт). М. Вебер. М. Шелер та ін.

Якість — сукупність ознак, що вирізняють річ серед інших, відмінних від неї, і споріднює з подібними.

ЗМІСТ

Методичні рекомендації щодо організації самостійної роботи студентів.....	3
Семінарське заняття 1. Філософія Стародавнього світу	7
Семінарське заняття 2. Філософія Середньовіччя та епохи Відродження	11
Семінарське заняття 3. Західноєвропейська класична філософія	15
Семінарське заняття 4. Сучасна західна філософія	19
Семінарське заняття 5. Філософське вчення про буття.....	24
Семінарське заняття 6. Філософія свідомості та філософський аналіз пізнання.....	27
Семінарське заняття 7. Філософська антропологія та соціальна філософія ...	31
Самостійне опрацювання.....	34
Питання до модульної контрольної роботи.....	42
Питання до іспиту.....	46
Глосарій.....	48

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Навчальне видання

**Плахтій Маріанна Петрівна
Сулятицька Тетяна Василівна**

Методичні рекомендації
для підготовки до семінарських занять з філософії

Комп'ютерно-інформаційна лабораторія історичного факультету
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка,
32301, м. Кам'янець-Подільський, вул. Татарська, 14